

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

ŽILVINAS JARAMINAS
Verslo teisės studijų programa

SUSITARIMO FORMOS REIKŠMĖ SUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Prof. dr. Egidijus Baranauskas

Vilnius, 2012

TURINYS

IVADAS	3
1. SUSITARIMO FORMOS ISTORINĖS RAIDOS APŽVALGA. KONSENSUALIZMAS IR FORMALIZMAS	6
1.1. Konsensualizmo ir formalizmo samprata	6
1.2. Susitarimo formos istorinė raida	7
2. SUSITARIMO FORMOS SUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE	11
2.1. Žodinės sutartys ir konkludentiniai veiksmai	11
2.2. Rašytinės sutartys	13
2.2.1. Paprasta rašytinė sutarties forma	16
2.2.2. Notarinė sutarties forma	18
3. SUSITARIMO FORMOS REIKŠMĖ ATSKIRUOSE SUTARTINIŲ SANTYKIŲ ETAPUOSE	21
3.1. Teisinė sutarties registracija	21
3.1.1. Registracijos samprata ir funkcijos	22
3.1.2. Sutarties neįregistravimo viešame registre teisinės pasekmės	25
3.2. Sutarties formos įtaka sutarties aiškinimui	30
3.3. Sutarties pakeitimas	37
3.4. Sutarties negaliojimas	49
IŠVADOS	53
SANTRAUKA	55
SUMMARY	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS	57

IVADAS

Šiandieninio visuomenės pažangos lygio sąlygomis jau niekas negali įsivaizduoti savo gyvenimo be įvairių sutarčių ir susitarimų, kuriuos sudarome su kitais civilinių teisinių santykių subjektais kiekvieną dieną. Sutartiniai santykiai yra visos civilinės apyvartos funkcionavimo ir egzistavimo pagrindas, todėl jų reikšmė didžiulė. Nenuostabu, kad įvairūs sutartinių santykių aspektai jau seniai yra tapę mokslinio pažinimo objektu.

Darbo objektas. Jau nuo romėnų teisės laikų visuotinai pripažįstama, kad pagrindiniai kiekvienos sutarties elementai yra sutarties objektas (dalykas), sutarties pagrindas ir šalių valia bei jos reiškimo būdas¹. Tam, kad būtų sudaryta sutartis, dažnai neužtenka vien šalių valios. Ji turi būti išreikšta tam tikru įstatyme ar šalių susitarime numatytu būdu. Šiame darbe analizuojamas būtent šis sutarties elementas – šalių valios išraiškos būdas bei jo reikšmė sutartiniuose asmenų santykiuose.

Darbe yra nagrinėjama susitarimo formos reikšmė sutartiniuose santykiuose vartojant sąvokas „sutartis“, „susitarimas“. Pažymėtina, kad sutartis ir susitarimas savo apimtimi ne visada sutampa². Siekiant išvengti galimų netikslumų ir painiavos, tikslinga trumpai sukonkretinti šiame darbe vartojamos sąvokos „susitarimas“ reikšmę. Sutarties ir susitarimo santykis gali būti išreikštas panaudojant logikos moksle žinomą subordinacijos santykį³ – visos sutartys yra susitarimai, tačiau ne visi susitarimai yra sutartys. Esminis sutarties, kaip susitarimo, požymis yra siekis sukurti teisinius padarinius, t.y. civilines teises ir pareigas. Susitarimų, kuriais nėra siekiama sukurti civilinių teisių bei pareigų, forma ir jos reikšmė nėra šio darbo objektas. Šio darbo objektas yra tik tie susitarimai, kuriais šalys siekia minėtų teisinių padarinių. Dėl to sąvokos „sutartis“ ir „susitarimas“ darbe vartojamos kaip sinonimai.

Temos aktualumas ir mokslinis naujumas. Apie susitarimo formą vienaip ar kitaip yra užsimenama kone kiekviename darbe, nagrinėjančiame bendruosius ar specialiuosius sutarčių teisės klausimus. Antai prof. V. Mikelėnas yra atlikęs sutarčių teisės lyginamąją studiją, kur be kita ko lyginamuoju aspektu aptariami sutarties formos klausimai įvairių šalių teisėje⁴. Kadangi bet kuris susitarimas yra sandoris, prie mokslininkų, nagrinėjusių šią temą, galima priskirti ir prof. A. Dambrauskaitę, kuri savo darbuose analizuoja sandorių negaliojimo instituto problematiką. Tam tikrus probleminius sutarčių formos klausimus yra iškėlęs ir prof. E. Baranauskas.⁵ Iš užsienio autorių, kurių darbuose pavyko aptikti su nagrinėjama tema susijusius klausimus, paminėtini prof. Ewan McKendrick, dr. Janet O'Sullivan, Jonathan Hilliard, dr. Paul

¹ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius, 1999. P. 217

² Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius, 2006. P. 116

³ Bubelis R. Jakimenko V. Logika. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P. 163

⁴ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 292

⁵ Baranauskas E. Ar teismui lengva išlikti tik interpretatoriumi? // Jurisprudencija. 2009, Nr. 2(116). P. 207

Richards, Laurence Koffman, dr. Mindy Chen – Wishart, prof. Alexander Smith, prof. Hugh Beale.

Nepaisant to, tenka pastebėti, kad dažniausiai susitarimo formos tema paliečiama tik epizodiškai. Mūsų teisės doktrinoje neteko aptikti išsamių mokslinių darbų apie šį santykinai siaurą sutarčių teisės aspektą - susitarimo formos reikšmę, apie šioje srityje kylančias praktines problemas. Kaip ir minėta, dažniausiai šie klausimai aptariami kitų nagrinėjamų temų kontekste, todėl šiuo aspektu pasirinkta tema yra pakankamai nauja ir aktuali.

Praktinį temos aktualumą geriausiai atspindi šios srities teismų praktikos gausa. Ginčai tarp sutartinių teisinių santykių subjektų dažnai yra neišvengiami. Tai akivaizdžiai rodo šiandieninis teismų darbo krūvis ir nagrinėjamų bylų skaičius. Pažymėtina, kad dalis sutartiniuose santykiuose kylančių ginčų yra susiję su įvairiais susitarimų formos aspektais. Nemažai tokių ginčų pasiekia kasacinės instancijos teismą. Todėl šios srities problemų mokslinė analizė gali jeigu neišspręsti atitinkamas problemas sutartinių santykių praktikoje, tai bent jau nubrėžti tam tikras jų sprendimo gaires.

Darbo tikslas – išsiaiškinti ir išanalizuoti susitarimo formos reikšmę sutartiniuose santykiuose.

Darbo uždaviniai. Siekiant nurodyto baigiamojo darbo tikslo, iškeltini šie darbo uždaviniai:

1. Formalizmo ir konsensualizmo principų kontekste apžvelgti susitarimo formų istorinę raidą nuo seniausių laikų iki šių dienų.
2. Pateikti ir aptarti civilinėje teisėje egzistuojančias susitarimų formas.
3. Atskleisti susitarimo formos reikšmę atskiruose sutartinių santykių etapuose.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, kurie išskaidyti į poskyrius, išvados, santrauka, taip pat santrauka anglų kalba bei naudotos literatūros sąrašas. Pirmoji darbo dalis yra labiau teorinio pobūdžio. Joje aptariama susitarimo formos istorinė raida, pristatomi konsensualizmo bei formalizmo principai (Pirmasis skyrius), taip pat aptariamos sutarčių teisėje egzistuojančios susitarimų formos, jų funkcijos (Antrasis skyrius). Trečiajame darbo skyriuje nagrinėjami sutarčių formos klausimai bei problematika įvairiuose sutartinių santykių etapuose – registruojant, aiškinant, keičiant, taip pat pripažįstant sutartį negaliojančia. Darbo rezultatai yra apibendrinami pateikiant išvadas. Galiausiai yra pateikiama darbo santrauka bei santrauka anglų kalba ir literatūros sąrašas, kuriame nurodomi visi darbe naudoti šaltiniai.

Darbo metodika. Baigiamajame darbe buvo naudoti įvairūs mokslinio tyrimo metodai. *Istorinio metodo* pagalba buvo išsiaiškinta susitarimo formos istorinė raida, jos vystymosi tendencijos.

Sisteminės analizės metodas panaudotas nustatant sutarties formos instituto vietą civilinės teisės sistemoje.

Dokumentų analizės metodas buvo naudojamas aiškinantis atitinkamos srities teisinį reguliavimą tiriant tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių teisės aktus, taip pat analizuojant teismų nutartis.

Lyginamasis teisėtyros metodas padėjo atskleisti Lietuvos ir užsienio valstybių teisinio reguliavimo panašumus ir skirtumus.

Lingvistinis metodas padėjo atskleisti gramatinę teisės normų ir juose vartojamų sąvokų prasmę.

Loginis metodas panaudotas darant įvairius apibendrinimus ir formuluojant išvadas.

Darbo hipotezė. Nepaisant šiuolaikinėje privatinėje teisėje silpnėjančių formalizmo tendencijų, susitarimo forma vis dar yra svarbus ir reikšmingas sutartinių santykių elementas.

1. SUSITARIMO FORMOS ISTORINĖS RAIDOS APŽVALGA. KONSENSUALIZMAS IR FORMALIZMAS

1.1. Konsensualizmo ir formalizmo samprata

Sutarčių teisės kontekste kalbėdami apie susitarimo formas ir jų reikšmę sutartiniuose santykiuose neišvengiamai susiduriame su konsensualizmo ir formalizmo sąvokomis. Konsensualizmas ir formalizmas yra vienas kitam priešingi sutartinių santykių principai, be kurių pažinimo negalime pretenduoti į išsamų darbo temos atskleidimą.

Konsensualizmo (lot. *consensus ad idem* – sutikimas dėl to paties dalyko, bendra nuomonė) esmė - pagrindinė ir bene vienintelė sutartinių santykių atsiradimo sąlyga yra šalių susitarimas, jų vidinės valios sutapimas. Jokie kiti veiksniai susitarimo faktui įtakos neturi.⁶ Dėl šios priežasties visi asmenys gali laisvai nusistatyti tarpusavio teises ir pareigas, kurios jiems tampa privalomos nuo šalių vidinės valios suderinimo momento. Tokie veiksniai kaip rašytinės sutarties pasirašymas, jos tvirtinimas pas notarą, antspaudavimas ir pan. konsensualizmo principo kontekste yra nereikšmingi ir neturi įtakos susitarimo galiojimui.

Formalizmas (lot. *formalis* – susijęs su forma) yra konsensualizmo priešingybė. Pagal Tarptautinių žodžių žodyną formalizmas apibrėžiamas kaip formos absoliutinimas, smulkmeniškasis laikymasis įsigalėjusių normų, nuostatų, nesigilinant į jų esmę, pedantiškumas, skrupulingumas.⁷ Bendriausia prasme tai yra formos viršenybė prieš turinį. Formalizmas pirmenybę teikia ne susitarimo šalių vidinės valios sutapimui, o šios valios išorinei išraiškos formai. Žvelgiant į sutartinius santykius per formalizmo prizmę, net ir suderinus šalių valią, tačiau jos neišreiškus tam tikra nustatyta forma, pavyzdžiui, nepasirašius rašytinės sutarties, jos neužantspaudavus, nepatvirtinus notarine tvarka ar pan., valstybės ginamos teisės ir pareigos šalims neatsiranda. Įvairios civilinėje teisėje egzistuojančios sutarčių formos (išskyrus galbūt tik žodinius susitarimus ir konkludentinius veiksmus) yra ne kas kita kaip formalizmo principo praktinė išraiška.

Taigi konsensualizmas prioritetą teikia susitarimo šalių vidinei valiai, tuo tarpu formalizmui svarbiausia šalių valios objektyvi išraiškos forma. Tai yra pagrindinis kriterijus, leidžiantis atriboti šiuos du principus. Priklausomai nuo to, kuris iš jų dominuoja, skirtinga ir susitarimo formos reikšmė sutartiniuose santykiuose.

Visuotinai pripažįstama, kad šiuolaikinėje sutarčių teisėje vyrauja konsensualizmo principas. Šią išvadą patvirtina ir teisinė praktika. UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų (toliau - UNIDROIT principai) 1.2 p. įtvirtinta nuostata, jog nereikalaujama, kad sutartis būtų sudaryta arba patvirtinta rašytine forma arba atitiktų bet kokią kitą formos

⁶ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius, 2006. P. 113

⁷ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985. P. 165

reikalavimą. Sutarties sudarymo faktas gali būti įrodinėjamas bet kokiomis priemonėmis, tarp jų ir liudytojų parodymais.⁸ Visiškai analogiška nuostata įtvirtinta ir Jungtinių Tautų Vienos konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių (toliau – CISG konvencija) 11 str.⁹ bei Europos sutarčių teisės principų (toliau – PECL) 2:101 str. 2 d.¹⁰ Kalbant apie nacionalinę teisę, aiškus konsensualizmo principo atspindys yra Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – LR CK) 6.193 str. 1 d., pagal kurią aiškinant sutartį, pirmiausia turi būti nagrinėjami tikrieji sutarties šalių ketinimai, o ne vien remiamasi pažodiniu sutarties teksto aiškinimu.¹¹

1.2. Susitarimo formos istorinė raida

Konsensualizmo, sutarčių laisvės, asmens valios autonomijos principų įtvirtinimas šiuolaikinėje civilinėje teisėje laikytinas ne konkreto įstatymo leidėjo ar teismų nuopelnu, o ilgametės teisės raidos rezultatu. Atitinkamai ir susitarimo formos reikšmė sutartiniuose santykiuose įvairiais istorijos etapais kito. Žvilgsnis į tai, kaip istoriškai kito susitarimo formos svarba padės geriau suvokti ir nustatyti susitarimo formos reikšmę šiuolaikinėje sutarčių teisėje. Suprantama, kad dėl ribotos darbo apimties negalime pretenduoti į išsamią šio teisės instituto istorinę analizę, todėl pamėginsime apžvelgti tik pagrindinius momentus, leidžiančius nustatyti tam tikras susitarimo formos raidos tendencijas.

Sutartis, kaip asmenų tarpusavio santykių reguliavimo mechanizmas, naudojamas jau nuo seniausių laikų. Jau pradinėse žmonijos raidos stadijose dar iki rašytinių teisės šaltinių atsiradimo žmonės sudarinėdavo įvairias sutartis dėl būtiniausių savo poreikių tenkinimo. Kontinentinės teisės tradicijos valstybių, recepcijos būdu perėmusių pagrindinius romėnų teisės bruožus, civilinės teisės institutų pažintis neatsitiktinai prasideda būtent nuo romėnų privatinės teisės. Kaip teigia prof. S. Vėlyvis ir prof. M. Jonaitis,¹² jau pirmajame rašytiniame romėnų teisės šaltinyje – XII lentelių įstatymuose – buvo sankcionuotos dar gerokai iki jų pasirodymo žinomos sandorių sudarymo formos – *per aes et libram (mancipatio)* ir tariamasis vindikacinis procesas (*in iure cessio*). Tame pačiame teisės šaltinyje minima ir *nexum* (paskolos) sutartis. *Mancipatio* ir *nexum* procedūros iš esmės buvo vienodos. Sudarant šias sutartis dalyvaudavo susitarimo šalys, penki liudytojai ir sverėjas su variu ir svarstyklėmis. Dalyvaujant minėtiems asmenims bei

⁸ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts.

<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>. Prisijungimo laikas 2011-11-15

⁹ Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių // Valstybės žinios. 1995. Nr. 102 – 2283.

¹⁰ The Principles of European Contract Law.

http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/pecl_full_text.htm Prisijungimo laikas 2011-12-28

¹¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

¹² Jonaitis M., Vėlyvis S. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. Vilnius, 2007. P. 69

laikantis labai griežtos ir formalios procedūros, sutarties objektas būdavo perduodamas daikto įgijėjui. Nuo šio momento buvo laikoma, kad tarp šalių atsirado pirkimo – pardavimo, paskolos ar kitokie sutartiniai santykiai. Pažymėtina, kad šiems santykiams pasibaigti taip pat buvo reikalinga analogiška procedūra, pavyzdžiui, paskolos atveju skolos gražinimas kreditoriui nesilaikant *nexum* procedūros negalėjo būti laikomas tinkamu prievolės įvykdymu. *In iure cessio*, kaip sandorio sudarymo forma, įdomi tuo, jog tarp susitarimo šalių būdavo sukuriama ginčo fikcija. Sudarant daikto perleidimo sutartį *in iure cessio* būdu, be susitarimo šalių kartu dalyvaudavo ir įgaliotas valstybės pareigūnas – magistratas. Perleidžiamo daikto įgijėjas magistrato akivaizdoje paimdavo perleidėjui priklausantį perleidžiamą daiktą ir skelbdavo procesinę formulę, kuria tvirtindavo, jog daiktas pagal kviritų (Romos piliečių) teisę (*ius civile*) priklauso jam. Daikto perleidėjas tokio pareiškimo neginčydavo, tokiu būdu pripažindamas tariamą vindikacinį perleidėjo reikalavimą. Magistratas, kaip tariamą ginčą sprendžiantis valstybės pareigūnas, priteisdavo tariamą ginčo objektą daikto įgijėjui, kuriam nuo šio momento ir pereidavo nuosavybės teisė į daiktą.¹³

Išdėstytos aplinkybės aiškiai rodo, jog susitarimo galiojimui esminės reikšmės turėjo tikslus formos laikymasis, todėl nesuklysimė teigdami, kad senojoje romėnų *ius civile* sutarčių teisėje dominavo griežtas formalizmas. Laikui bėgant buvo suvokta, kad tokios didelės reikšmės suteikimas šalių susitarimo formai yra rimta kliūtis prekybinių, ekonominių santykių vystymuisi. Dėl šios priežasties formalizmo tendencijos vėlesniaisiais romėnų teisės raidos etapais ima silpnėti. Geriausias to pavyzdys – *stipulatio* sutartis, pagal kurią susitarimas tarp kreditoriaus ir skolininko sudaromas klausimo – atsakymo forma. *Stipulatio* buvo ne konkreti sutarties rūšis, o jos sudarymo forma, kuria buvo galima įforminti įvairaus turinio sutartis, pvz. pirkimo – pardavimo, paskolos ir pan. Nors „klausimas – atsakymas“ taip pat laikytinas formalumu, tačiau juo yra atsisakoma daugelio kitų nereikalingų formalizmo apraiškų, tokių kaip varis, svarstyklės, sverėjas ir pan. Be to, daugiau reikšmės suteikiama pačiam šalių susitarimui, jų vidinei valiai. Turbūt neveltui teisinėje literatūroje kalbant apie *stipulatio* teigiama, kad formos atžvilgiu ją galima laikyti tam tikra jungiamąja senosios *ius civile* ir naujų gyvenimo keliamų poreikių grandimi.¹⁴

Nepaisant to, kad vėlesniaisiais romėnų teisės raidos etapais daug dėmesio buvo skiriama susitarimo šalių vidinei valiai, formalizmas iš sutarčių teisės iš esmės neišnyko. Romėnų privatinėje teisėje neegzistavo šiuolaikinėje teisėje žinomas sutarties formos laisvės principas. Daugelio sutarčių galiojimas buvo siejamas tik su tam tikros nustatytos formos laikymusi. Tokie sandoriai netgi turėjo savo rūšinį pavadinimą – formalieji sandoriai. Romanistikos moksle

¹³ Jonaitis M., Vėlyvis S. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. Vilnius, 2007. P. 69

¹⁴ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius, 1999. P. 214

konkrečių ir kartais griežtų formos reikalavimų laikymasis aiškinamas sudaromų sandorių socialine svarba.¹⁵

Romėnų sukurta ir išplėtotą privatinės teisės sistema gerai tiko ir vėlesniųjų epochų civilinės apyvartos reguliavimui, todėl buvusios Romos imperijos teritorijoje vėliau susikūrusios valstybės recepcijos būdu perėmė pagrindinius romėnų teisės bruožus. Praktinis įvairių teisinių konstrukcijų pritaikomumas leido romėnų teisei išplisti tiek Vakarų, tiek ir Rytų Europos kryptimis. Visa tai nulėmė, kad visa romanų – germanų teisės tradicija yra ženkliai paveikta romėnų teisės idėjų. Šios idėjos aptinkamos daugelyje reikšmingiausių Europos valstybių teisės šaltinių - 1804 m. Prancūzijos (Napoleono) civiliniame kodekse, 1811 m. Austrijos civiliniame kodekse, 1900 m. Vokietijos civiliniame kodekse.

Lietuva, būdama kontinentinės teisės sistemos dalimi, taip pat neišvengė visoje Europoje vykstančių teisinių procesų. Teisinėje literatūroje pastebima, kad jau Lietuvos statutuose galima rasti romėnų privatinės teisės bruožų.¹⁶ Kadangi mums aktualūs sutarčių formos klausimai, kaip pavyzdį galime paminėti nekilnojamųjų bei kilnojamųjų daiktų perleidimo sutartis. Tiek pagal Antrąjį, tiek pagal Trečiąjį Lietuvos statutus žemės perleidimo sutartį reikėjo įforminti raštu, kurią pasirašydavo ir antspauduodavo savininkas ir trys arba keturi bajorai liudytojai. Jeigu žemės savininkas rašyti nemokėdavo, raštą pasirašydavo liudytojai ir padėdavo savo antspaudus. Tokia sutartis galiodavo tik privaloma tvarka įrašyta į žemės teismo knygas.¹⁷ Tokių griežtų formalumų laikymasis aiškintinas jau minėta romėnų teisėje gimusia idėja, kad didelę socialinę svarbą turintiems sandoriams būtinas griežtas formos reikalavimų nustatymas. Ne ką mažiau formalumų taikyta ir kilnojamųjų daiktų disponavimo sandoriams, kurie taip pat privalėjo būti sudaromi rašytine forma, sutartį tvirtinant pardavėjo parašu ir antspaudu bei dviem arba trimis bajorams paliudijus. Visa tai rodo, kad Lietuvos statutų nuostatose, reguliuojančiose sutartinius asmenų santykius, iš esmės dominavo formalizmo principas.

Vėlesnė Lietuvos sutarčių teisės, kaip ir visos privatinės teisės raida yra neatsiejamai susijusi su šalies valstybingumo raida. Kaip žinia, skirtingais istorijos laikotarpiais Lietuva ir atskiros jos dalys buvo okupuotos įvairių okupantų. Tai neišvengiamai lėmė ir okupantų teisės taikymą šalies teritorijoje. Dėl šios priežasties, Lietuvai atgavus savo valstybingumą laikotarpiu nuo 1918 iki 1940 metų dabartinės teritorijos ribose buvo recepuoti buvusių okupantų privatinės teisės šaltiniai: didžiojoje valstybės teritorijos dalyje buvo perimtas Rusijos imperijos įstatymų sąvadas, Klaipėdos krašte – iki tol galiojęs Vokietijos civilinis kodeksas, Užnemunėje –

¹⁵ Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija. Vilnius, 2005. P. 75

¹⁶ Ten pat. P. 27

¹⁷ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kt. Lietuvos teisės istorija. Vilnius, 2002. P. 203

Prancūzijos civilinis kodeksas, Vilniaus krašte – daugiausia Lenkijos Rytų žemių įstatymai.¹⁸ Svetimų teisės šaltinių recepcija buvo sąlygota būtinybės reguliuoti civilinius teisinius santykius, kol naujai atkūrusi nepriklausomybę valstybė sukurs savo civilinės teisės šaltinius. Teisinis partikuliarizmas ir skirtingas recepuotų teisės šaltinių išsivystymo ir pažangos lygis lėmė, jog sutartiniai santykiai Lietuvos Respublikoje buvo reguliuojami labai įvairiai. Didžiojoje Lietuvos teritorijos dalyje kilnojamųjų daiktų perleidimo sutartis įstatymai leido sudaryti žodine forma, tuo tarpu nekilnojamųjų daiktų perdavimas kito asmens nuosavybėn privalėjo būti įformintas sudėtinga notarine tvarka.¹⁹ Teisinių partikuliarizmą mėginta įveikti priimant įvairius įstatymus, kuriais be kita ko stengtasi unifikuoti ir sandorių sudarymui keliamus reikalavimus.

Lietuvai taip ir nespėjus sukurti darnios ir vientisos privatinės teisės sistemos, valstybė buvo okupuota Sovietų Sąjungos. Pagrindiniu šio laikotarpio civilinės teisės, o tuo pačiu ir sutarčių teisės šaltiniu laikomas 1964 m. Lietuvos TSR civilinis kodeksas. Okupacinio laikotarpio civilinei teisei būdingas ypač griežtas formalizmas. Daugumai sandorių buvo numatyta privaloma rašytinė forma, kurios nesilaikymas darė sandorį negaliojančiu. Tas pats pasakytina ir apie notarinę susitarimų formą. Nors pagal 1964 m. civilinio kodekso 44 str.²⁰ sandorius buvo privaloma tvirtinti notarinė forma tik įstatymo numatytais atvejais, tačiau kaip pastebi prof. V. Mikelėnas, praktikoje šios normos nebuvo paisoma ir buvo daugybė atvejų, kai notarinės formos reikalavimą nustatydavo poįstatyminiai teisės aktai.²¹ Akivaizdų formalizmo principo dominavimą geriausiai iliustruoja iškalbingas pavyzdys, jog iškart po nepriklausomybės atkūrimo galiojo apie 40 įvairių įstatymų ir poįstatyminių teisės aktų, kurie buvo nustatę privalomą vienokių ar kitokių sandorių notarinę formą. Akivaizdus formalizmo principo dominavimas šiuo laikotarpiu aiškintinas totalitarinio politinio režimo įtvirtinimu bei vyraujančia normatyvistine (etatistine) teisės samprata. Kaip pažymi prof. A. Vaišvila, normatyvizmas (etatizmas) suponuoja ir pagrindžia principinį teisinio reguliavimo ribų nebuvimą ir imperatyvaus reguliavimo dominantę.²² Būtent tai ir lėmė, jog tiek viešojo, tiek privatinė teisė tapo vienu iš politinių įrankių, kurio pagalba valstybė galėjo kontroliuoti įvairiausių asmenų santykius, tuo iš esmės paneigdama asmens valios autonomijos, sutarties laisvės principus. Sandorių, kuriems buvo privaloma notarinė forma, gausa rodo, jog per notarą, kaip oficialų valstybės pareigūną, valstybė turėjo praktiškai neribotą galimybę kištis į privačius asmenų santykius.

¹⁸ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kt. Lietuvos teisės istorija. Vilnius, 2002. P. 382

¹⁹ Ten pat. P. 394

²⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138

²¹ Mikelėnas V. Sandorių notarinės formos nustatymo Lietuvos civilinėje teisėje kriterijai ir reikšmė: lyginamasis aspektas // Notariatas. 2007, Nr. 2/2007. P. 27

²² Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2009. P. 196

Rengiant naująjį Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą, kuris įsigaliojo 2001 m. liepos 1 d., buvo siekiama iki minimumo sumažinti formalizmo apraiškas reguliuojant civilinius teisinius santykius, prioritetą atiduodant konsensualizmo principo įtvirtinimui. Tokiu būdu iš esmės buvo pasekta modernųjų Vakarų valstybių pavyzdžiu bei pasinaudota jų civilinės teisės kodifikacijos laimėjimais. Išsamiau apie šiuolaikinės Lietuvos sutarčių teisės bruožus, susijusius su susitarimų forma, bus kalbama tolimesniuose šio darbo skyriuose.

Apibendrinami galime teigti, jog istoriškai sutartiniuose asmenų santykiuose labai ilgą laiką dominavo formalizmo principas, sutartims dažnai buvo keliami netgi labai griežti formos reikalavimai, su kurių laikymusi buvo siejamas susitarimo galiojimas. Vis dėlto griežtų formos reikalavimų nustatymas akivaizdžiai trukdė komercinių santykių vystymuisi, o tuo pačiu ir valstybių ekonomikos plėtrai. Be to, laikui bėgant valstybės kišimosi į privačius santykius mastas ėmė mažėti. To pasekoje formalizmo principą natūraliai ėmė keisti konsensualizmas. Dėl šios priežasties šiuolaikinėje sutarčių teisėje išvirtino visiškai priešinga situacija – siekiama, kad kuo mažiau asmenų susitarimus varžytų formalūs reikalavimai, o pagrindinė reikšmė tektų laisvam civilinių teisinių santykių subjektų susitarimui, jų suderintai valiai.

2. SUSITARIMO FORMOS SUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE

LR CK 6.192 str. 1 d. numatyta, kad sutarties formai yra taikomos šio kodekso 1.71 – 1.77 straipsnių taisyklės, reglamentuojančios sandorių formą. Pagal LR CK 1.71 str. 1 d. sandoriai gali būti sudaromi žodžiu, raštu (paprasčia arba notarine forma) arba konkliudentiniais veiksmais. Ši nuostata atspindi visuotinai pripažįstamus asmens valios sukurti, pakeisti ar panaikinti civilines teises ir pareigas išraiškos būdus – žodis, raštas ir elgesys (konkliudentiniai veiksmai). Šias sutarčių formas toliau ir aptarsime.

2.1. Žodinės sutartys ir konkliudentiniai veiksmai

Žodiniai susitarimai ir konkliudentiniai veiksmai bus aptarti viename poskyryje neatsitiktinai, kadangi jų skiriamoji riba yra labai nežymi, todėl juos išskirti netikslinga.

LR CK 1.72 str. 1 d. numatyta, kad sandoriai, kuriems įstatymas ar šalių susitarimas nenustato rašytinės formos, gali būti sudaromi žodžiu. Kartu su konkliudentiniais veiksmais tai yra pats paprasčiausias ir lengviausias „įforminamas“ susitarimo būdas. Turbūt nesuklysimė teigdami, jog civilinėje apyvartoje būtent šios formos susitarimų yra daugiausia. Taip yra dėl to, kad šia forma yra sudaromi įvairiausi smulkūs, dažniausiai nedidelės vertės, iš karto įvykdomi buitiniai sandoriai dėl kasdienių asmenų poreikių tenkinimo, prekių ir paslaugų įsigijimo.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaro autorių nuomone²³, sandoris laikomas sudarytas žodžiu, jeigu jį sudarantis asmuo savo valią sudaryti sandorį išreiškia pasakydamas atitinkamus žodžius arba atitinkamai elgdamasis (konkliudentiniais veiksmais).²⁴ Tai gali būti prekių pirkimas – pardavimas, fizinių asmenų paskolos santykiai, jeigu skolinama suma neviršija 2000 litų (LR CK 6.871 str. 1 d.), panauda, dovanojimas ir daugelis kitų sandorių, kuriems įstatymas ar šalių susitarimas nenumato konkretaus formos reikalavimo. Sandoriai, kurie sudaryti telefonu, taip pat laikomi sudaryti žodine forma. Pavyzdžiui, pastaruoju metu vis labiau populiarėja mobiliojo ryšio paslaugų teikimo sutarties sudarymas telefonu. Tokiais atvejais klientas ir mobiliojo ryšio operatoriaus atstovas dėl visų esminių sutarties sąlygų susitaria kalbėdami telefonu. Šio žodinio susitarimo pagrindu operatorius teikia ryšio paslaugas, o klientas už jas sumoka. Jokie rašytiniai dokumentai nėra pasirašomi.

Konkliudentiniai veiksmai (lot. *concludo* – darau išvadą) – tai asmens valios išraiškos būdas, kai valia sukurti, pakeisti arba panaikinti teises ir pareigas suprantama ne iš asmens pasakytų žodžių, o iš jo elgesio (veikimo arba neveikimo). Būtent pagal tai ir galime atskirti šios rūšies sandorius nuo žodinių sandorių. Tokia valios išraiškos forma sudaromų susitarimų pavyzdžių gali būti labai daug. Literatūroje²⁵ kaip pavyzdys pateikiama keleivio vežimo sutartis, kai keleiviui įlipus į autobusą ir padavus vairuotojui pinigus, jam išduodamas bilietas. Nuo šio momento sutartis laikoma sudaryta, šalims atsiranda teisės ir pareigos, tačiau ją sudarant neištartas nei vienas žodis. Atkreiptinas dėmesys, kad pagal LR CK 1.71 str. 2 d. konkliudentiniais veiksmais galima sudaryti tik tokius sandorius, kuriems nenumatyta jokia konkreti forma. Kaip jau minėta anksčiau, įstatymas jokios formos nenumato žodinėms sutartims, todėl visus sandorius, kuriuos pagal įstatymą galima sudaryti žodžiu, leidžiama sudaryti ir konkliudentiniais veiksmais.

Kaip atskiras valios išreiškimo būdas LR CK minimas tylėjimas (1.64 str. 3 d.). Kalbant apie tylėjimą, kaip asmens neveikimo formą, pasakytina, kad tai yra pakankamai komplikotas valios raiškos būdas. Taip yra dėl galimo nevienareikšmio jo suvokimo. Vienu atveju tylėjimas gali reikšti tiesiog valios nebuvimą (asmuo tyli – vadinasi konkrečiu klausimu jo vidinė valia nesuformuota ir neišreikšta). Kitu atveju tylėjimas gali reikšti asmens valią sukurti, pakeisti arba panaikinti civilines teises ir pareigas. Šiuo atveju tylėjimas yra sąmoningai nukreiptas į

²³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 167

²⁴ Manytume, kad siekiant visiško tikslumo ir aiškumo žodiniu susitarimu reikėtų laikyti tik tokį asmenų susitarimą, kuriame asmenų valia yra išreikšta vartojant žodžius. Jeigu asmenų valia yra matoma iš jų elgesio, tokie sandoriai laikytini sudaryti ne žodžiu, o konkliudentiniais veiksmais. Tikėtina, kad šis netikslumas yra sąlygotas aplinkybės, jog konkliudentiniais veiksmais gali būti sudaryti tik tokie sandoriai, kurie pagal įstatymą ar šalių susitarimą gali būti sudaryti žodine forma.

²⁵ Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė I., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2008. P. 329

konkrečių teisinių pasekmių atsiradimą. Taigi išorinis asmens elgesys pasireiškia identiška, tačiau šio elgesio teisinė reikšmė gali būti dvejopa. Kyla problema, kokią reikšmę asmens tylėjimui konkrečioje situacijoje reikėtų suteikti. Kaip žinia, būtina sandorio galiojimo sąlyga yra asmens vidinės valios atitikimas jos išorinei išraiškai, todėl jeigu visais atvejais būtų vadovaujamasi buityje dažnai vartojamu posakiu, pagal kurį „tylėjimas reiškia pritarimą“, kultų grėsmė atsirasti situacijai, kai išorinė asmens valios išraiška neatitiks jo tikrosios valios. Šiai problemai spręsti įstatymų leidėjas LR CK 1.64 str. 3 d. įtvirtino imperatyvią nuostatą, kad tylėjimas laikomas asmens valios išraiškos forma tik įstatymų ar sandorio šalių susitarimo numatytais atvejais. Tai visiškai logiška ir paaiškinama nuostata, kadangi šalys savo pačių patogumui gali iš anksto susitarti, kad tam tikrais atvejais jų tylėjimas reikš tam tikrų teisinių padarinių atsiradimą. Būtina sąlyga – asmens žinojimas, kokias teises pasekmes konkrečiu atveju gali sukelti jo tylėjimas, o tai pasiekama būtent išankstinio susitarimo metu arba šias pasekmes numatant įstatyme. Taigi tylėjimas, kaip asmens valios išraiškos būdas, laikytinas išimtimi iš bendrosios taisyklės ir kaip speciali susitarimo forma galima tik įstatymų arba sutarties numatytais atvejais.

Darytina išvada, jog šie aptarti asmens valios išraiškos būdai yra geriausias sutarčių laisvės bei konsensualizmo principo atspindys civiliniuose teisiniuose santykiuose. Teisiniams santykiams atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti šiuo atveju pakanka tik suderintos šalių valios, išreikštos pačia paprasčiausia forma – žodžiu arba elgesiu, kuri reikalinga vien tik tam, jog kontrahentui būtų aiški kito asmens vidinė valia. Nors atrodytų, kad visi sandoriai galėtų būti sudaromi tokiu būdu, tačiau šiuolaikinės rinkos ekonomikos sąlygomis sudarant rimtesnius, ypač komercinius sandorius, šios sutarčių formos yra akivaizdžiai nepakankamos. Tarp sutarties šalių dažnai neišvengiama įvairiausių ginčų, civilinėje apyvartoje veikiantys asmenys neretai yra nelygiaverčiai kontrahentai, todėl kyla būtinybė, jog tam tikrais atvejais asmenų susitarimas būtų aiškiai užfiksuotas. Taigi tiek viešojo, tiek privataus intereso apsaugos labui yra nustatomi tam tikri sutarties laisvės principo apribojimai, pasireiškiantys atskirų kategorijų susitarimams nustatant rašytinės formos reikalavimus, apie kuriuos toliau ir kalbėsime.

2.2. Rašytinės sutartys

Be žodžio ir elgesio, asmens valia gali būti išreikšta ir raštu. Sutarčių teisėje rašytinės sutarties sąvoka suprantama plačiąja prasme, neapsiribojant vien ant popieriaus lapo surašyto ir pasirašyto dokumento suvokimu. Rašytine sutartimi be tradicinio dokumento taip pat laikomi susitarimai, sudaryti internetu, taip pat tie, kurie sudaromi šalims apsikeičiant dokumentais telegrafinio, faksimilinio ryšio ar kitais telekomunikacijų galiniais įrenginiais. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo nutarčių yra išaiškinęs, kad sąvoką „rašytinė forma”

*būtina aiškinti plečiamai, atsižvelgiant į gyvenimo realijas, šiuolaikinių komunikacijos priemonių teikiamas galimybes ir komercinės veiklos specifiką. Sandorio rašytinė forma – tai ne tik bendras abiejų sandorio šalių pasirašytas dokumentas, bet ir kiti rašytiniai dokumentai, pasirašyti tik vienos iš sandorio šalių, tačiau, susiklosčius faktiniams santykiams, patvirtinantys sutartinių santykių tarp šalių atsiradimą. Tokiais dokumentais gali būti sutarties tekstas, pasirašytas tik vienos iš šalių, jeigu po to, kai sutarties tekstą gavo kita šalis, sutartį šalys faktiškai vykdė, nors antra šalis jos ir nepasirašė. Rašytinei sutarties formai taip pat gali būti prilyginamos sąskaitos bei kiti rašytiniai įrodymai.*²⁶ Šias teismo išvadas patvirtina nacionalinis bei tarptautinis teisinis reguliavimas. Štai pagal LR CK 1.73 str. 2 d., rašytinės formos dokumentui prilyginami šalių pasirašyti dokumentai, perduoti telegrafinio, faksimilinio ryšio ar kitokiais telekomunikacijų galiniais įrenginiais, jeigu yra užtikrinta teksto apsauga ir galima identifikuoti parašą. CISG konvencijos 13 straipsnis skelbia, jog „rašytinė forma“ apima telegramą ir pranešimą, siunčiamą teleksu.²⁷

Reikalavimą, kad šalių susitarimas turi būti įformintas raštu gali nustatyti įstatymai arba pačios susitarimo šalys. Prof. Konrad Zweigert ir prof. Hein Kötz teigimu, privalomi formos reikalavimai šiandien visur pripažįstami išimtimi iš sutarties formos laisvės principo.²⁸ Manome, kad šią iš esmės teisingą išvadą reikėtų sukonkretinti ir pažymėti, kad rašytinės formos reikalavimo nustatymas laikytinas išimtimi iš sutarties laisvės principo tik tais atvejais, kai toks reikalavimas yra nustatytas įstatymų leidėjo. Tokiu būdu valstybė įsikiša į privačius asmenų santykius ir apriboja jų galimybes laisvai pasirinkti joms tinkamiausią sandorio formą. Nesilaikydamos teisės aktuose numatyto formos reikalavimo šalys rizikuoja ateityje susidurti su tam tikromis neigiamomis pasekmėmis, kurias tokiais atvejais yra numatęs įstatymų leidėjas. Priklausomai nuo aplinkybių, tai gali būti tam tikros procesinės sankcijos, pavyzdžiui, draudimas sandorio sudarymo faktą teisme įrodinėti liudytojų parodymais arba kraštutiniu atveju tai gali reikšti netgi niekinį susitarimo pobūdį su visomis iš to išplaukiančiomis teisinėmis pasekmėmis. Jeigu rašytinės formos reikalavimas yra nustatomas laisvu šalių susitarimu, toks susitarimas turėtų būti traktuojamas ne kaip išimtis iš minėto sutarties laisvės principo, o priešingai – šio principo praktiniu įgyvendinimu.

Kyla klausimas, kodėl įstatymas tam tikrais atvejais nustato privalomus rašytinės formos reikalavimus vietoje to, jog šio klausimo sprendimą paprasčiausiai paliktų pačių susitarimo šalių valiai, kitaip tariant, kodėl valstybė nustato išimtis iš sutarčių laisvės principo? Teisės doktrinoje šiuo klausimu nuomonės panašios. Jau minėti prof. Konrad Zweigert ir prof. Hein Kötz išskiria

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1093/2000.

²⁷ Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių // Valstybės žinios. 1995. Nr. 102 – 2283

²⁸ Zweigert K., Kötz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 307

dvi pagrindines funkcijas, kurias įgyvendina įstatymų leidėjo nustatytos tam tikros susitarimų formos – *įrodinėjimo* ir *rimtumo*.²⁹ Anot šių mokslininkų, įrodinėjimo funkcija istoriškai yra seniausia. Rašytinė sutartis šiuo atveju yra paties susitarimo fakto ir atskirų jo sąlygų įrodymas. Jos pagalba sumažinama tikimybė kilti įvairiems ginčams dėl sandorio sudarymo, taip pat dėl to, ką šalys šiuo sandoriu susitarė. Realizuojant rimtumo funkciją rašytinės sutarties sudarymas perkelia susitarimo šalių santykius nuo derybų į kokybiškai naują santykių lygmenį, kuriame tampa aiškūs sutarties šalių ketinimai prisiimti tam tikras teises ir pareigas. Dr. Mindy Chen - Wishart išskiria tris funkcijas, kurias įgyvendina rašytinės sutarties formos nustatymas – *informacinė (pažintinė)*, kurios pagalba asmuo gali geriau suvokti sutarties sąlygų reikšmę, *įrodomoji*, iš esmės atitinkanti anksčiau aptartąją įrodinėjimo funkciją ir *apsauginė*, leidžianti apsaugoti silpnesnę susitarimo šalį nuo nesąžiningų stipresnio kontrahento veiksmų.³⁰ Prof. Stephen Alexander Smith nurodo taip pat tris funkcijas – *įrodomoji*, *informacinė (pažintinė)* bei *nukreipiamoji*.³¹ Pastaroji funkcija užtikrina, kad asmeniui sutartiniai įsipareigojimai atsirastų tik tuo atveju, jeigu tai atitinka tikruosius šio asmens ketinimus, kurie išreiškiami objektyvia forma pasirašant rašytinį dokumentą. Tokiu būdu asmenų susitarimas įgyja tam tikrą „teisinę formą“. Anglų sutarčių teisės knygoje „Chitty on Contracts“ išskiriamos keturios rašytinės sandorio formos funkcijos, kurios apima visas prieš tai minėtasias – *įrodomoji*, *informacinė (pažintinė)*, *nukreipiamoji* ir *apsauginė*.³² Lietuvių mokslininkai, pavyzdžiui, prof. V. Mikelėnas, be visų išvardintų funkcijų papildomai nurodo, kad rašytinė sutarties forma padeda išvengti klastojimo atvejų (ypač notarine tvarka tvirtinamų sandorių atvejais), yra svarbi informacijos perdavimo priemonė, o taip pat leidžia valstybei užtikrinti teisės aktų reikalavimų laikymąsi.³³

Apibendrinami ir atsižvelgdami į įvairių autorių nuomones, manome, kad reikėtų išskirti šias pagrindines funkcijas, kurias atlieka rašytinė sutarties forma:

1) *Įrodinėjimo*. Rašytinės sutartis yra pagrindinis sandorio sudarymo fakto įrodymas. Raštu išdėstytos sutarties sąlygos žymiai palengvina sutarties turinio suvokimą ir iki minimumo sumažina ginčų dėl šių sąlygų egzistavimo ir aiškinimo kilimo tikimybę, tuo į asmenų sutartinius santykius įnešant aiškumo, apibrėžtumo ir stabilumo. Tuo atveju, jeigu tokio pobūdžio ginčai vis dėlto iškyla, rašytinis sutarties tekstas yra vienas iš svarbiausių šaltinių, padedančių jį išspręsti.

2) *Informacinė (pažintinė)*. Raštu išdėstytos sutarties sąlygos prieš sutarties pasirašymą leidžia kiekvienai sutarties šaliai pamatyti visą teisių ir pareigų „paketą“ *in corpore* ir padeda jas adekvačiai suvokti, kas yra itin svarbu įvertinant visas galimas teigiamas ir neigiamas sutarties

²⁹ Zweigert K., Kötz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P.308

³⁰ Chen – Wishart M. Contract law. Oxford; New York: Oxford University Press, 2008. P. 166

³¹ Smith S. A. Contract theory. Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 210

³² Chitty on Contracts / gen. ed. H. G. Beale. London: Sweet&Maxwell, 2004. Vol. 1. P. 329

³³ Mikelėnas V. Sandorių notarinės formos nustatymo Lietuvos civilinėje teisėje kriterijai ir reikšmė: lyginamasis aspektas // Notariatas. 2007, Nr. 2/2007. P. 26

sudarymo pasekmes. Kaip nurodo prof. V. Mikelėnas, tai yra tam tikras prevencinis mechanizmas, apsaugantis asmenis nuo skubotų ir neapgalvotų sprendimų ir skatinantis jų apdairumą, atidumą bei rūpestingumą.³⁴

3) *Apsauginė*. Šiuo atveju galima išskirti keletą apsaugos aspektų. Visų pirma, rašytinės sutarties sąlygos apsaugo ekonomiškai silpnesnę susitarimo šalį (pvz. vartotoją) nuo galimų nesąžiningų stipresnio kontrahento veiksmų vykdant, aiškinant ar keičiant sutarties sąlygas. Be to, į tokio pobūdžio susitarimus dažnai privaloma įtraukti tam tikras silpnesnei susitarimo šaliai palankias sąlygas, kurios atitinkamai drausmina kitą šalį. Visų antra, rašytine sutartimi sudaromos prielaidos apsaugoti civilinę apyvartą nuo imperatyvių teisės normų pažeidinėjimo. Tai ypač pasakytina apie notarinę sutarties formą, kurią sudarant notaras užtikrina sandorio teisėtumą. Be to, galima lengviau kontroliuoti civilinės apyvartos objektų judėjimą, jų savininkų pasikeitimus, kas šiuo atveju padeda siekti civilinės apyvartos stabilumo bei mokestinių prievolių valstybei tinkamo vykdymo. Tokiu būdu ginamas ne tik privatus, bet ir viešasis interesas.

Taigi darytina išvada, jog būtent aukščiau išdėstytais argumentais sutarčių teisėje yra ribojamas sutarties laisvės principas. Tam, kad būtų pasiekti tikslai, kurių siekiant nustatomi formos reikalavimai, žodinės sutartys yra akivaizdžiai nepakankamos.

Pagal LR CK 1.71 str. 1 d. rašytinės formos sutartys gali būti sudaromos paprasta rašytine arba notarine forma.

2.2.1. Paprasta rašytinė sutarties forma

Paprasta rašytinė sutarties forma – tai susitarimo įforminimo būdas, kai asmenų valia išreiškiama surašant vieną dokumentą, pasirašomą visų sandorio šalių arba šalims apsikeičiant atskirais dokumentais, taip pat šalims pasirašant dokumentus, perduodamus telegrafinio, faksimilinio ryšio ar kitokiais telekomunikacijų galiniais įrenginiais, jeigu yra užtikrinta teksto apsauga ir galima identifikuoti parašą, taip pat elektroniniu būdu išreikšta asmenų valia. LR CK 1.73 str. 1 d. yra pateiktas sąrašas sutarčių, kuriems įstatymas numato privalomą rašytinę formą. Šis sąrašas nėra baigtinis, todėl rašytinės formos reikalavimas gali būti nustatytas ir kituose įstatymuose arba šalių susitarime. Tokių pavyzdžių galime rasti LR CK 6.79 str. (laidavimo sutartis), LR CK 6.99 str. (susitarimas dėl rankpinigių) ir kt.

Jeigu atidžiau panagrinėtume visas čia išvardintas sutarčių rūšis, pamatytume, kad privalomos rašytinės formos nustatymu visa apimtimi arba bent jau dalinai realizuojamos mūsų 2.2. poskyryje išskirtos pagrindinės rašytinės susitarimo formos funkcijos. Kaip pavyzdį detaliau patyrinėkime LR CK 6.871 str. 1 d. Šiame straipsnyje įtvirtinta nuostata, pagal kurią fizinių

³⁴ Mikelėnas V. Sandorių notarinės formos nustatymo Lietuvos civilinėje teisėje kriterijai ir reikšmė: lyginamasis aspektas // Notariatas. 2007, Nr. 2/2007. P. 26

asmenų paskolos sutartis turi būti rašytinė, jeigu paskolos suma viršija du tūkstančius litų. Šio reikalavimo taikymą įstatymų leidėjas sieja su dviejų sąlygų visuma – sandorio subjektais (fiziniai asmenys) bei suma (didesnė nei du tūkstančiai litų). Įstatymu tarsi preziumuojama, kad pinigų suma, kuri yra didesnė nei du tūkstančiai litų fiziniam asmeniui yra pakankamai didelė, todėl disponuojant tokia pinigų suma yra įtvirtinami tam tikri teisiniai saugikliai (šiuo atveju rašytinė susitarimo forma), padedantys esant reikalui užtikrinanti fizinio asmens teisėtų interesų apsaugą. Lietuvos Aukščiausiajame Teisme buvo nagrinėjama byla³⁵, kurioje ginčas kilo dėl paskolos sutarties sudarymo. Ieškovas S.A. su atsakovu V.K. sudarė žodinę paskolos sutartį, pagal kurią ieškovas iki 2006 metų pabaigos paskolino atsakovui 10000 eurų. Pareikalavus gražinti skolą, atsakovas ne tik jos negražino, tačiau apskritai neigė paskolos sutarties sudarymo ir pinigų gavimo faktą. Šioje byloje LAT konstatavo, kad *sandorio šalys, nesilaikiusios įstatymo reikalavimo sudaryti jį rašytine forma, kartu prisiima riziką dėl sandorio įvykdymo įrodinėjimo kilus ginčui. Atsižvelgiant į tai, pabrėžtina, kad aplinkybė, jog paskolos sutartis nebuvo sudaryta įstatymo nustatyta forma nesant imperatyvaus nurodymo įstatyme dėl sutarties negaliojimo, nedaro sudarytos paskolos sutarties savaimė negaliojančios*. Šioje byloje ieškovui rašytinių įrodymų – mokėjimo pavedimų – pagalba pavyko įrodyti paskolos sutarties sudarymo faktą ir pasiekti palankų teismo sprendimą. Tačiau kas būtų, jeigu ieškovas S.A. pinigus atsakovui V.K. būtų perdavęs ne per banką, o grynaisiais pinigais „akis į akį“? Visiškai realu, jog tokiu atveju teismo sprendimas galėtų būti visiškai priešingas. Viso to nesunkiai pavyktų išvengti, jeigu S.A. būtų sudaręs rašytinę paskolos sutartį arba bent jau gavęs iš skolininko paskolos raštelį. Tai būtų akivaizdus paskolos sutarties fakto sudarymo, skolinamos sumos dydžio ir skolos gražinimo terminų įrodymas, dėl ko tikėtina, jog byla netgi nebūtų pasiekusi Kasacinio teismo, kas būtų ženkliai sumažinęs ieškovo laiko ir pinigų sąnaudas. Šis pavyzdys gerai iliustruoja įrodinėjimo, kaip pagrindinės rašytinės susitarimo formos funkcijos, praktinį poreikį.

Kaip ir minėta, paprastai rašytinei sutarties formai yra prilyginami elektroniniu būdu (internetu) sudaryti sandoriai. Šiuo metu ypač populiariu įvairias prekių ar paslaugų įsigijimo sutartis sudaryti internetu. Atsižvelgiant į tai, kad internetinė prekyba neišvengiamai siejasi su vartotojų teisių apsauga, elektroninės prekybos klausimai specialiai reguliuojami ir poįstatyminiais teisės aktais. Kaip vienas iš tokių aktų paminėtinas Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2011-12-23 d. įsakymu Nr. 4-959 patvirtintos Daiktų pardavimo ir paslaugų teikimo, kai sutartys sudaromos naudojant ryšio priemones, taisyklės. Ankstesnėje šių taisyklių redakcijoje buvo pateikta elektroninės sutarties formos sąvoka, pagal kurią elektroninė sutarties

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-377/2009

forma - tai sutartis tarp pirkėjo (vartotojo) ir pardavėjo arba paslaugos teikėjo sudaryta keitimosi elektroniniais duomenų pranešimais būdu.³⁶

Rašytinės sutarčių formos aspektu įdomi Anglijos teisė. Atsižvelgiant į tai, jog tai yra anglosaksų teisinės sistemos valstybė, kalbant apie rašytinę sutartį visada turima omenyje paprasta rašytinė sutarties forma. Ji gali būti trijų rūšių:³⁷

1) šalių pasirašytas rašytinis dokumentas, kuriame išdėstytos visos sutarties sąlygos. Iš esmės tai rašytinė sutartis, kaip ji tradiciškai supratama visose teisinėse sistemose. Šia forma sudaromi akcijų perleidimo sandoriai, vartojimo kredito sutartys ir kt.³⁸

2) rašytinis dokumentas, šalių pasirašytas dalyvaujant liudytojams ir patvirtintas vadinamuoju *deed*. Ilgą laiką ši sutarties rūšis buvo sudaroma šalims pasirašant sutartį ir ją antspauduojant (*under seal*), tačiau laikui bėgant sutarties antspaudavimas iš esmės liko tik tuščias ir beprasmis formalumas, todėl antspaudavimo buvo atsisakyta. Antspaudą pakeitė į sutartį klijuojamas raudonos spalvos lapelis - *deed*. Tai yra rašytinis asmens pareiškimas, kuriuo pasižadantis asmuo pareiškia, jog šalis siekia būtent to, ką pasižada. Toks pareiškimas turi būti patvirtintas liudytojo.³⁹ Tokia forma sudaromos, pavyzdžiui, nuomos sutartys, kai nuomos terminas yra ilgesnis nei trys metai.

3) rašytinis patvirtinimas apie sandorio sudarymą. Ši sutarties forma Anglijos teisėje taikoma daugiausia laidavimo, garantijos sutartims. Nors pati sutartis ir jos sąlygos gali būti raštu neišdėstytos, tačiau šiuo atveju sutarties sudarymui pakanka raštu nurodyti, jog atitinkamas sandoris yra sudarytas.⁴⁰

Taigi matome, kad sutarčių teisėje paprasta rašytinė sutarties forma gali būti suprantama labai plačiai. Tokią jos sampratą lėmė technologijos laimėjimų pritaikymas ir panaudojimas sutartiniuose asmenų santykiuose, taip pat poreikis užtikrinti, jog formos reikalavimas netaptų nepagrįstu sandorio šalių apsunkinimu. Darytina išvada, kad paprastos rašytinės formos reikalavimo nustatymas siejamas su papildomų teisinių garantijų nustatymu sandorio šalims.

2.2.2. Notarinė sutarties forma

Sutarčių teisėje yra tam tikra kategorija sutarčių, kurių galiojimas siejamas su notarinės sandorio formos laikymusi. Nuo paprastos rašytinės sutarties formos ji skiriasi tuo, kad sudarant tokią sutartį dalyvauja specialus asmuo – notaras, kuris šalims pasirašius sutarties tekstą įvertina sudaromo sandorio teisėtumą ir parašo tvirtinamąjį įrašą, pasirašo ir uždeda savo antspaudą. Nuo

³⁶ Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2001-08-17 įsakymas Nr. 258 „Dėl daiktų pardavimo ir paslaugų teikimo, kai sutartys sudaromos naudojant ryšio priemones, taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės Žinios. 2001, Nr. 73 – 2583

³⁷ Richards P. Law of Contract. Harlow: Longman, 2006. P. 97

³⁸ Elliot C., Quinn F. Contract law. Harlow: Pearson: Longman, 2007. P. 75

³⁹ Richards P. Law of Contract. Harlow: Longman, 2006. P. 98

⁴⁰ Elliot C., Quinn F. Contract law. Harlow: Pearson: Longman, 2007. P. 75

šio momento laikoma, kad sutartis yra sudaryta, šalims kyla konkrečios teisės ir pareigos. Norminių teisės aktų bei teisinės literatūros analizė leidžia be mūsų jau anksčiau aptartų bendrųjų rašytinės formos funkcijų išskirti specifines, vien tik notarinei formai būdingas funkcijas:

1) Previncinis teisingumas. Lietuvos Respublikos notariato įstatymo⁴¹ 2 str. 1 d. numatyta, jog notaras yra valstybės įgaliotas asmuo, atliekantis šio įstatymo nustatytas funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Taigi dar prieš tvirtindamas sandorį notaras privalo įvertinti sudaromos sutarties turinį ir jos atitikimą imperatyviems įstatymų reikalavimams, viešajai tvarkai ir gerai moralei. Tuo atveju, jeigu nustatoma, kad sutartis ar atskiros jos sąlygos neatitinka minėtų reikalavimų, tokią sutartį atsisakoma tvirtinti, ko pasekoje ji nesukelia jokių teisinių pasekmių. Teismai, vykdydami teisingumą ir sprendami sudarytų sandorių teisėtumo klausimą, pripažindami juos negaliojančiais, šiuos sandorius eliminuoja iš civilinės apyvartos *ex post facto*, t.y. po to, kai jie jau yra sukūrę tam tikrų teisinių padarinių, dėl ko kyla restitucijos taikymo klausimai ir pan. Tuo tarpu notaro vykdomas sudaromo sandorio teisėtumo įvertinimas vyksta *ex ante*, todėl konstatavus, jog sandoris sudaromas neteisėtai, jam užkertamas kelias sukurti siekiamus teisinius padarinius, tokiu būdu užtikrinant, jog civilinėje apyvartoje neįvyks jokių neteisėtų pokyčių. Būtent todėl šią notaro funkciją galima vadinti prevenciniu teisingumo vykdymu. Visa tai nėra užtikrinama sudarant susitarimą paprasta rašytine forma, o tuo labiau žodžiu.

2) Privataus intereso apsauga. Visų pirma, Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų valstybių, tvirtinami sandoriai yra pasirašomi notaro akivaizdoje. Prieš sandorio pasirašymą notaras patikrina sandorio šalių (jų atstovų) tapatybę. Tai leidžia užtikrinti, jog sutartyje nurodytas asmuo ir ją pasirašęs asmuo sutaptų, taip išvengiant galimo dokumentų klastojimo. Visų antra, notaras visada įsitikina fizinių asmenų veiksnumu (jeigu sandorį sudaro juridinis asmuo – jo teisnumu), taip išvengiant situacijos, kai sutartį sudaro asmuo, negalintis adekvačiai suvokti savo veiksmų reikšmės. Trečia, atliekant bet kurią notarinę veiksmą (įskaitant ir notarinės sutarties sudarymą) visais atvejais yra išaiškinama atliekamo veiksmo prasmė ir jo pasekmės. Tai padeda išvengti apgaulės, nesąžiningumo, pasinaudojimo kontrahento nežinojimu ir užtikrina, kad vidinė asmens valia atitiktų jos išorinę išraiškos formą.

3) Irodinėjimas. Nors šią funkciją išskyrėme kaip bendrąją visoms rašytinėms sutartims būdingą funkciją, tačiau notarinė forma šiuo atveju turi tam tikros specifikos. Ją geriausiai atspindi Notariato įstatymo 26 str. 2 d., pagal kurią pripažįstama, kad notarine forma patvirtintuose dokumentuose esantys faktai yra nustatyti ir neįrodinėjami, iki šie dokumentai (jų dalys)

⁴¹ Lietuvos Respublikos notariato įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios. 1992. Nr. 28 – 810

įstatymų nustatyta tvarka nėra pripažinti negaliojančiais. Pagal Civilinio proceso kodekso⁴² 197 str. 2 d. notaro patvirtinti sandoriai pripažįstami didesnę įrodomąją galią turinčiais įrodymais, kuriuose esančios aplinkybės laikomos visiškai įrodytomis iki kol jos bus paneigtos kitais byloje esančiais įrodymais, išskyrus liudytojų parodymus. Taigi notaro patvirtintai sutarčiai yra suteikta *prima facie* įrodomoji galia, kas ženkliai palengvina įrodinėjimą byloje.

Žvelgiant į ką tik aptartus notarinės sutarties formos niuansus gali atrodyti, jog būtent ši susitarimo forma geriausiai užtikrina tiek privataus, tiek viešojo intereso apsaugą civiliniuose teisiniuose santykiuose, tad kodėl notarinės formos reikalavimas nėra nustatomas daugumai sandorių? Kaip ir bet kuris kitas reiškinys, ši formos rūšis taip pat turi savų trūkumų, arba prof. V. Mikelėno žodžiais tariant, būtų naivu manyti, jog notarinė sandorio forma yra panacėja.⁴³ Visų pirma, net ir notaras objektyviai negali visais atvejais užtikrinti, kad sandoris visais atvejais yra teisėtas ir ateityje nebus pripažintas negaliojančiu. Tai gali nutikti dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui, melagingų duomenų notarui pateikimas ir pan. Be to, notaro paslaugos ganėtinai brangios, reikalavimas užtikrinti sandorio teisėtumą notarą įpareigoja reikalauti daugybės įvairių dokumentų, oficialių pažymų, leidimų, kas neabejotinai atima nemažai šalių laiko ir lemia dar labiau padidėjusias sandorio sudarymo išlaidas. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad nevienodų sandorių formos reikalavimų nustatymas įvairiose šalyse gali trukdyti tarptautinių komercinių santykių plėtrai.⁴⁴

Dėl išdėstytų notarinės formos trūkumų, taip pat vengiant bereikalingo valstybės kišimosi į privačius asmenų reikalus, darytina išvada, kad notarinė sutarties forma privalomai nustatoma tik tiems sandoriams, kurių sudarymas turi ypatingą socialinę svarbą ne tik jo šalims, bet ir visai civilinei apyvartai. Tai patvirtina ir teisinis reguliavimas. Pagal LR CK 1.74 str. notarine forma turi būti sudaromi daiktinių teisių į nekilnojamąjį daiktą perleidimo ir daiktinių teisių bei nekilnojamojo daikto suvaržymo sandoriai, vedybų sutartys ir kiti sandoriai, kuriems šis kodeksas nustato privalomą notarinę formą. Atkreiptinas dėmesys, jog skirtingai nei paprastos rašytinės formos, notarinės formos reikalavimą gali nustatyti tik LR CK. Prie kitų sandorių priskiriama: sutuoktinių turto pasidalinimo sutartis (LR CK 3.59 str.), sugyventinių bendrai įgyto ir naudoto turto pasidalinimo sutartis (LR CK 3.231 str. 2 d.), susitarimai dėl naudojimosi bendrosios dalinės nuosavybės teise valdomo nekilnojamojo daikto (LR CK 4.81 str.); įmonės pirkimo – pardavimo sutartis (LR CK 6.403 str. 1 d.); dovanojimo sutartis, kurios suma didesnė kaip penkiasdešimt tūkstančių litų (LR CK 6.469 str. 2 d.). Jeigu pažvelgsime atskirai į kiekvieną iš šių sutarčių, pamatysime, jog kiekvienos iš jų sudarymas vienaip ar kitaip paliečia ir viešąjį

⁴² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36 – 1340

⁴³ Mikelėnas V. Sandorių notarinės formos nustatymo Lietuvos civilinėje teisėje kriterijai ir reikšmė: lyginamasis aspektas // Notariatas. 2007, Nr. 2/2007. P. 28

⁴⁴ Majūtė V. Notarinė sutarties forma – teisėtumo garantija ar sutarčių laisvės suvaržymas? // Juristas. 2005 m. Nr. 5

interesą, todėl manome, kad griežčiausios formos reikalavimo nustatymas šių sutarčių atžvilgiu yra pateisinamas.

Pažymėtina, kad notaras, kaip valstybės įgaliotas pareigūnas, kuriam patikėtas sandorių tvirtinimas yra žinomas tik romanų – germanų teisės tradicijos valstybėse. Tuo tarpu anglosaksų teisinėje sistemoje nors ir egzistuoja vadinamoji *Public Notary* (viešojo notaro) profesija, tačiau savo esme ji visiškai neatitinka europietiškojo notariato sampratos. Tai aiškintina tuo, jog dauguma Europos valstybių (tarp jų ir Lietuva) yra priskiriamos lotyniškojo notariato tipo sistemai, o anglosaksų teisės tradicijos valstybės – anglosaksų notariato sistemai. *Public Notary* yra vietos savivaldos pareigūnas, kurio funkcijos iš esmės apsiriboja pasirašančiųjų asmenų tapatybės nustatymu ir jų parašų tikrumo patvirtinimu⁴⁵. Šis pareigūnas neatlieka nei prevencinio teisingumo funkcijos, nei jokių veiksmų, padedančių garantuoti privačių asmenų teisių apsaugą. Be to, viešojo notaro dokumentai neturi didesnės įrodomosios galios teisme. Dėl šios priežasties anglosaksų teisės sistemos valstybėse toks dalykas kaip notarinė sutarties forma neegzistuoja.

Apibendrinami tai, kas pasakyta, galime daryti išvadą, jog tik kontinentinės teisės tradicijos valstybėms žinoma notarinė sutarties forma padeda maksimaliai užtikrinti teisėtumą civiliniuose teisiniuose santykiuose, garantuoti viešojo ir privataus intereso apsaugą. Vis dėlto įstatymų leidėjo piktnaudžiavimas nustatant pernelyg didelį skaičių atvejų, kuriais privaloma notarinė sandorio forma, reikštų nepagrįstą valstybės kišimąsi į privačius asmenų santykius, sudarytų papildomų apsunkinimų sandorio šalims, lemtų padidėjusias išlaidas bei būtų rimta kliūtis ekonominių santykių vystymuisi. Dėl šios priežasties ši susitarimo forma nustatoma tik tais atvejais, kai sudaromi itin socialiai svarbūs ir reikšmingi sandoriai.

3. SUSITARIMO FORMOS REIKŠMĖ ATSKIRUOSE SUTARTINIŲ SANTYKIŲ ETAPUOSE

3.1. Teisinė sutarties registracija

Teisinė sutarties registracija yra dar viena formalizmo principo išraiška sutarčių teisėje ir kartais yra įvardijama kaip fakultatyvinė sutarties sudarymo stadija.⁴⁶ Tam tikrais atvejais sutarties sudarymo faktą šalys gali panaudoti prieš trečiuosius asmenis tik prieš tai įregistravusios ją viešame registre. Be to, yra atvejų, kai sutarties registracijos reikšmė dar didesnė, nes tam tikrų susitarimų įsigaliojimo momentas ir iš jų kylančios teisės ir pareigos siejamos su šio susitarimo teisinės registracijos atlikimu. Dėl to nagrinėjant sutarties formos klausimus šis sutartinių santykių elementas negali likti neaptartas.

⁴⁵ Madeikytė L. Notariato rūšys // Notariatas. 2007, Nr. 3/2007. P. 11-12

⁴⁶ Ambrašenė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius, 2006. P. 119

3.1.1. Registracijos samprata ir funkcijos

Registravimo, kaip teisinio veiksmo, sąvoka pateikta Valstybės registų įstatymo 2 str. 11 dalyje, pagal kurią registro objektų registravimas – registro objektui registruoti pateiktų dokumentų įvertinimas, sprendimo registruoti registro objektą priėmimas, registro duomenų suformavimas, įrašymas į registrą ir teisės aktų nustatytais atvejais registravimo pažymėjimo išdavimas.⁴⁷ Atsižvelgdami į šį įstatyminių apibrėžimą, registraciją galime apibrėžti kaip procedūrą, kurios metu suinteresuotų asmenų prašymu viešuosius registrus tvarkančioji institucija atlieka Valstybės registų įstatymo 2 str. 11 dalyje numatytus veiksmus. Registravimo objektų yra daug ir įvairių – registruojami asmenys, veikla, daiktai, daiktinės teisės, daiktinių teisių suvaržymai ir kt. Vienas iš registravimo objektų yra juridiniai faktai, kurie mums šiame darbe ir yra aktualiausi, nes kaip žinia, viena iš juridinių faktų grupių yra sandoriai. Sutartis, kuri taip pat laikoma sandoriu, yra juridinis faktas, kurio pagrindu sukuriama, pakeičiami arba nutraukiami civiliniai teisiniai santykiai.

Pagal sukeltamų teisinių padarinių pobūdį paprastai yra išskiriamos dvi pagrindinės sandorių (tuo pačiu ir sutarties) teisinės registracijos funkcijos – *konstitutyvinė (konstatuojamoji)* ir *deklaratyvinė*.⁴⁸

Jeigu teisinė registracija atlieka *konstatuojamąją*, dar kitaip vadinamą *teises sukuriančią* funkciją (pranc. *systeme constitutif*)⁴⁹, tai sutartis įsigalioja bei teisės ir pareigos šalims kyla tik nuo sandorio įregistravimo specialiaame registre momento. Tokiu atveju vien suderintos šalių valios ir jos išreiškimo įstatymo reikalaujama forma nepakanka tam, kad susitarimas įgytų teisinę galią. Nors minėtosios funkcijos pavadinimas tarsi suponuoja, kad teises ir pareigas santykių subjektai įgyja ne susitarimo, o registracijos pagrindu, tačiau toks aiškinimas būtų klaidingas. Pažymėtina, kad subjektinės teisės yra įgyjamos įvairiais teisės aktų numatytais pagrindais, tokiais kaip sandoriai, administraciniai aktai ir kt. Teisinės registracijos atlikimo faktas pats savaime nėra šių teisių atsiradimo ar pasibaigimo pagrindas, nes jis yra tik juridinių faktų, kurių pagrindu asmuo įgyja subjektinę teisę, įregistravimas. Konstatuojamosios sandorio registracijos prasme neatlikus registracijos, subjektinės teisės atsiradimo pagrindu esantys juridiniai faktai neįgyja teisinės galios ir iš jų turėjusi kilti teisė neatsiranda. Aptariamos funkcijos atveju sutarties registracija svarbi tiek vidiniuose (tarp pačių sutarties šalių) santykiuose, nes nuo to tiesiogiai priklauso teisių ir pareigų pagal sutartį atsiradimas, tiek išoriniuose (tarp sutarties šalių ir trečiųjų asmenų) santykiuose, leidžiančiuose naudoti sutarties sudarymo faktą prieš kitus asmenis.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos valstybės registų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 86-2043

⁴⁸ Majūtė V. Sandorių teisinė registracija // Juristas. 2006, Nr. 6 P. 33

⁴⁹ Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2006. P. 197

Deklaratyvinė sandorio teisinės registracijos funkcija savo teisiniais padariniais nėra tokia griežta lyginant ją su prieš tai aptarta konstatuojamąja funkcija. Šiuo atveju sutarties galiojimas nepriklauso nuo registracijos procedūrų atlikimo ar neatlikimo. Kitaip tariant, sutartis jos šalims galios ir bus vykdytina net jeigu ir nebus išpildytas įstatymo reikalavimas ją įregistruoti viešame registre. Todėl vidiniams sandorio šalių santykiams registracija neturi reikšmės. Deklaratyvinės funkcijos kontekste pagrindinis sutarties registravimo tikslas yra sandorio sudarymo fakto ir pagal jį įgytų teisių ir pareigų išviešinimas tretiesiems asmenims, jų informavimas apie sandorio egzistavimą. Lietuvos teismų praktikoje yra pripažįstamas sutartinių santykių uždarumo principas, pagal kurį sutartis sukuria teises ir pareigas tik jos šalims, o trečiųjų asmenų teisėms ir pareigoms gali turėti įtakos tik įstatymų numatytais atvejais.⁵⁰ Dėl civilinės apyvartos intensyvumo ir dinamiškumo civilinių teisinių santykių subjektai objektyviai negali žinoti, kas ir kokius sandorius sudarinėja. Išspręsti šiai problemai yra sukurti vieši registrai, kurių pagalba šių sandorių sudarymas yra išviešinamas. Dėl to galime teigti, jog ši funkcija yra svarbi sandorio šalių santykiuose su trečiaisiais asmenimis (vadinamuosiuose išoriniuose santykiuose) ir padeda apsaugoti ne tik sutarties šalių, bet ir visų kitų asmenų, kurie nėra sutarties šalys, interesus. Tam tikrais atvejais tretieji asmenys yra suinteresuoti turėti informaciją apie vienokių ar kitokių sandorių egzistavimą, kadangi tai gali tiesiogiai įtakoti jų pačių interesus. Pavyzdžiui, prieš sudarydamas nekilnojamojo ar bet kokio kito registruojamo daikto pirkimo pardavimo sutartį, kiekvienas apdairus ir rūpestingas pirkėjas nori įsitikinti, ar daiktas nuosavybės teise priklauso pardavėjui, ar jis jau nėra parduotas anksčiau, suvaržytas ar apsunkintas kitais teisėtais trečiųjų asmenų reikalavimais, dėl ko ateityje galėtų būti kvestionuojamas pirkimo pardavimo sandorio teisėtumas, keliamas restitucijos klausimas ir pan. Sutarties įregistravimas tokiais atvejais padeda įrodyti sutartinių santykių egzistavimą bei prisideda prie civilinių teisinių santykių stabilumo ir skaidrumo stiprinimo. Dėl šios priežasties ši funkcija dar kartais vadinama *įrodomąja*.⁵¹

Lietuvos civilinėje teisėje sutarties teisinės registracijos galimybė numatyta LR CK 1.75 str. 1 dalyje, kurioje sakoma, kad įstatymas gali numatyti tam tikrų sandorių teisinę registraciją. Kokia šios registracijos reikšmė mūsų nacionalinėje teisėje? Bendroji taisyklė įtvirtinta jau minėto LR CK 1.75 str. 1 dalyje, pagal kurią šalims sandoris galioja, nors ir nėra privalomai įregistruotas, o šalims teisės ir pareigos tokiais atvejais atsiranda ne nuo sandorio įregistravimo, o nuo to momento, kuris yra nustatytas įstatyme ar šalių susitarimu, išskyrus atvejus, kai šis kodeksas nustato, kad šalių teisės ir pareigos atsiranda tik nuo sandorio įregistravimo. Kaip matome, pagal bendrąją taisyklę registracija pagal mūsų valstybės teisinį reguliavimą atlieka

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-146/2004.

⁵¹ Majūtė V. Sandorių teisinė registracija // Juristas. 2006, Nr. 6 P. 33

deklaratyviają (išviešinimo) funkciją ir tik išimtiniais, LR CK numatytais atvejais sutarties registravimui suteikiama konstatuojamoji reikšmė. Štai keletas sutarčių pavyzdžių, kurioms LR CK numato registracijos reikalavimą, tačiau šio reikalavimo nesilaikymas nedaro sutarties negaliojančios: nekilnojamojo daikto pirkimo - pardavimo sutartis (LR CK 6.393 str. 3 d.); daiktų pirkimo – pardavimo išsimokėtinai sutartis (LR CK 6.411 str. 2 d.); pirkimo – pardavimo su atpirkimo teise sutartis (LR CK 6.417 str. 2 d.); rentos sutartis (LR CK 6.443 str. 2 d.) ir kt. LR CK 1.75 str. 1 d. numatytoms išimtims priskiriamos keturių rūšių sutartys – hipotekos, įkeitimo, servituto ir uzufrukto.

Gali kilti praktinis klausimas, kaip turėtų būti suprantama sutarties registracija - kaip sutarties sudarymo fakto registravimas, atskirų jos sąlygų registravimas ar sutarties pagrindu atsiradusios teisės registravimas? Pagal tai, kaip įvairių valstybių teisė atsako į šį klausimą, skiriamos šios teisinės registracijos sistemos:⁵²

1) *Dokumentų registravimo sistema.* Šios sistemos valstybėse yra registruojami sandorio dokumentai (vieni iš jų - rašytinės sutartys). Registruojant sutartį, nėra teisiškai analizuojamas ir vertinamas jos turinys, apsiribojama vien formaliu nustatymu, ar dokumentas atitinka įstatymo numatytus formos reikalavimus. Prie šios sistemos valstybių priskiriamos Prancūzija, Ispanija, Italija, Belgija, Olandija ir kt.

2) *Teisių registravimo sistema.* Šioje sistemoje registruojamas ne dokumentas, tačiau šio dokumento pagrindu atsiradusi teisė, pavyzdžiui, nuosavybės, valdymo ir pan. Tam, kad būtų galima nustatyti, kokia konkrečiai teisė pagal sandorį buvo įgyta, būtina atlikti teisinę sandorio analizę, todėl šio tipo sistemos valstybėse viešuosius registrus tvarkantys subjektai prieš registraciją įvertina sandorio turinį. Tai būdinga Vokietijai, Austrijai, Švedijai, Danijai ir kt.

3) *Mišri sistema.* Ji turi abiejų prieš tai aptartų sistemų bruožų, t.y. registruojamos ne tik sutarties pagrindu atsiradusios teisės, tačiau ir pačios sutartys. Šio tipo sistemai reikėtų priskirti ir Lietuvą. Pavyzdžiui, pagal Nekilnojamojo turto registro įstatymą, Nekilnojamojo turto registre registruojamos daiktinės teisės į daiktą (11 str.) bei su nekilnojamaisiais daiktais, daiktinėmis teisėmis į juos ir šių teisių suvaržymais susiję juridiniai faktai, tarp jų ir įvairios sutartys (12 str., 15 str. 2 d.).⁵³ Todėl Nekilnojamojo turto registro pažymėjimuose galime rasti ne tik daiktinę teisę, kuri priklauso konkrečiam asmeniui, bet ir juridinį faktą, kurio pagrindu ši teisė atsirado, pvz. pirkimo – pardavimo sutartis. Jeigu kalbėsime apie Sutarčių registrą, tai jame į registro duomenis įtraukiamas ne tik sutarties sudarymo faktas, tačiau ir kita informacija, tokia kaip sutarties šalys, dalykas, nuosavybės teisės perėjimo pirkėjui momentas, galutinis atsiskaitymo

⁵² Majūtė V. Sandorių teisinė registracija // Juristas. 2006, Nr. 6 P. 33

⁵³ Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 100 – 2261

terminas ir kt. (Sutarčių registro įstatymo 5 str.).⁵⁴ Šiame registre yra registruojamos tik trijų rūšių komercinės sutartys - daiktų pirkimo–pardavimo išsimokėtinai, pirkimo–pardavimo su atpirkimo teise ir lizingo (finansinės nuomos) sutartys, todėl registruotini duomenys yra nulemti šių sutarčių specifikos.

3.1.2. Sutarties neįregistravimo viešame registre teisinės pasekmės

Įstatyminio reikalavimo įregistruoti asmenų susitarimą viešame registre nesilaikymo teisiniai padariniai priklauso nuo to, kokios funkcijos atlikimui įstatymų leidėjas nustato šį reikalavimą tam tikrai sutarties rūšiai – deklaratyviosios ar teisės nustatančios.

Lietuvos teisėje *expressis verbis* įtvirtinta, kad reikalavimo teisiškai įregistruoti sandorį nesilaikymas sandorio nedaro negaliojančio, išskyrus šio kodekso numatytus atvejus (LR CK 1.94 str.). Atsižvelgiant į tikslą, kurio siekiama registruojant sandorius, t.y. padaryti sandorio sudarymo faktą viešu, logiška tokio reikalavimo nesilaikymo pasekmė yra negalėjimas sandorio fakto panaudoti prieš trečiuosius asmenis ir įrodinėti savo teisių prieš trečiuosius asmenis remiantis kitais įrodymais. Būtent tokia nuostata įtvirtinta ir Lietuvos teisėje (LR CK 1.75 str. 2 d.). Iš esmės tai yra procesinis padarinys, susijęs su įrodymų leistinumu, todėl neigiamos registracijos neatlikimo pasekmės išryškėja tik ginčo atveju.

Tenka konstatuoti, kad praktikoje LR CK 1.75 str. 2 dalis nevisada taikoma tinkamai. Šiuo atžvilgiu įdomi pastarojo meto Lietuvos teismų praktika, susijusi su transporto priemonių pirkimo – pardavimo sutarčių registracija.⁵⁵ Paaaiškėjo, jog žemesniųjų instancijų teismai susiduria su problemomis aiškindami transporto priemonių pirkimo – pardavimo sutarties įregistravimo viešame registre reikšmę ir įtaką transporto priemonės savininko pasikeitimui. Kaip rodo teismų praktikos analizė, kilus ginčui dėl to, kas laikomas transporto priemonės savininku tais atvejais, kai faktiškai transporto priemonė yra parduota, tačiau jos pirkimo – pardavimo sutartis neįregistruota Kelių transporto priemonių registre, apylinkių ir apygardų teismai ėmė formuoti praktiką pagal kurią tokiais atvejais savininku laikė registre nurodytą asmenį. Tokiais atvejais šalims nebuvo leidžiama naudoti transporto priemonės pirkimo – pardavimo sutarties sudarymo fakto ir įrodinėti savo reikalavimų (atsikirtimų) remiantis kitais įrodymais, motyvuojant, kad Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2001 m. gegužės 25 d. įsakymu Nr. 260 patvirtintų Kelių transporto priemonių registravimo taisyklių, pakeistų 2006

⁵⁴ Lietuvos Respublikos sutarčių registro įstatymas // Valstybės žinios. 2010, Nr. 139-7115

⁵⁵ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-448/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-309/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-495/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-54/2011

m. liepos 13 d. įsakymu Nr. 1V-268, 71.1 punkte nustatyta, jog įregistruotos transporto priemonės registravimo duomenys keičiami pasikeitus transporto priemonės valdytojui, o nesilaikant šio reikalavimo taikomi LR CK 1.75 str. 2 dalyje numatyti padariniai. Byloms pasiekus kasacinės instancijos teismą buvo konstatuota, kad tokia praktika yra ydinga ir padarytos nagrinėjamos temos aspektu dvi svarbios išvados:

Pirma, viešame registre turi būti registruojami ne bet kokie sandoriai, bet tik tokie, kuriais keičiamas registruojamo daikto teisinis statusas ar iš esmės keičiamos jo valdymo, naudojimo ir disponavimo juo galimybės. Toks teisinis reglamentavimas suponuoja, kad tik įstatyme, bet ne poįstatyminiame akte, gali būti nustatyta privaloma tam tikrų sandorių teisinė registracija. Nei CK, nei Saugaus eismo automobilių keliais ar kitų įstatymų normos nenustato privalomos automobilio pirkimo-pardavimo sutarties registracijos, todėl nesant tokio reikalavimo, nėra LR CK 1.75 str. 2 dalies taikymo sąlygų.

Antra, registruojama atitinkama transporto priemonė, bet ne jos įsigijimo pagrindas, taigi ir pirkimo-pardavimo sutartis. Pats automobilio įregistravimas nėra nuosavybės teisės atsiradimo pagrindas.

Manome, kad netinkamas teismų LR CK 1.75 str. 2 dalies plečiamasis aiškinimas ir taikymas buvo nulemtas tos aplinkybės, jog teismai nevisiškai tiksliai atskyrė ir to pasekoje supainiojo paties daikto, kaip civilinių teisių objekto, jo įsigijimo pagrindo (juridinio fakto) bei šio juridinio fakto pasekmėje atsiradusios daiktinės teisės registracijos reikalavimus.

Atkreiptinas dėmesys, kad sutarties įregistravimas viešame registre turėtų būti suprantamas plačiai, t.y. ne tik kaip baigtas veiksmas, bet kaip ir apimantis veiksmus, rodančius subjekto siekį įregistruoti sandorį. Šį teiginį gerai iliustruoja teismų praktikos pavyzdys.⁵⁶ D.M. pirkimo-pardavimo sutarties pagrindu įsigijo iš V.Z. žemės sklypą, kuris tą pačią dieną perdavimo-priėmimo aktu buvo perduotas D.M. Pirkimo – pardavimo sutartis kartu su prašymu ją įregistruoti Nekilnojamojo turto registre buvo pateikta VĮ Registrų centras. Tačiau dar nespėjus užregistruoti savininko pasikeitimo, vykdomoje byloje dėl išlaikymo nepilnamečiui vaikui išieškojimo iš skolininko V.Z. buvo surašytas turto arešto aktas, kuriuo antstolė areštavo šį žemės sklypą (kuris jau buvo perduotas ir perduotas D.M.). Taigi žvelgiant formaliai pagal LR CK 1.75 str. 1, 2 d. bei 6.393 str. 3 d. atrodytų, jog šiuo atveju pirkimo – pardavimo sutarties sudarymo faktas negalėtų būti panaudotas prieš trečiuosius asmenis, kadangi formaliai viešame registre kaip savininkas yra nurodytas V.Z. Vis dėlto Kasacinis teismas konstatavo, jog esant nurodytų duomenų apie įstatymų reikalavimus atitinkančius nuoseklius veiksmus, įteisinant nuosavybės teisių perėjimą pareiškėjai, antstolė neturėjo atlikti vykdomo veiksmų, kuriais

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-213/2007

ribojamos su konkrečiu vykdymo procesu nesusijusio asmens nuosavybės teisės. Kaip matome, tokiu būdu faktiškai konstatuota, kad pradėtos, bet dar nebaigtos registravimo procedūros nepanaikina šalių galimybės remtis sandorio sudarymo faktu prieš trečiuosius asmenis. Manytume, kad tokia praktika gerai dera su LR CK 1.5 str. įtvirtintais teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, užtikrina sąžiningo įgijėjo teisėtų interesų apsaugą ir nesuabsoliutina teisinės registracijos reikšmės, t.y. nesuteikia jai teisės nustatančios funkcijos kai įstatymas to nenumato.

Kitokios sutarties neįregistravimo viešame registre teisinės pasekmės yra numatytos tais atvejais, kai sandorių įsigaliojimas yra siejamas su jų teisine registracija. Kalbame apie teises sukuriančią sandorio registracijos funkciją. Tai yra išimtinis atvejis, kai sandorio neįregistravimas nulemia šio sandorio negaliojimą. Jau minėjome, kad pagal LR CK tokie padariniai numatyti tik keturių rūšių sutartims – įkeitimui, kai įkeistas daiktas paliekamas įkaito davėjui arba trečiajam asmeniui (4.213 str.), hipotekos sutarčiai (4.187 str.), servitutui (4.124 str. 2 d.) ir uzufruktui (4.147 str. 2 d.). Kaip matyti, visos šios sutartys yra susijusios su daiktinėmis teisėmis ir atitinkamo daikto savininko nuosavybės teisės apsunkinimu. Teisės doktrinoje tokios didelės teisinės registracijos reikšmės suteikimas aiškinamas tuo, jog viešumas apie esamus nuosavybės suvaržymus ypač svarbus teisių įgijėjui, ko pasekoje įstatymų leidėjas ir sutapatino minėtų sutarčių įsigaliojimą su registracijos momentu, kad kiekvienas suinteresuotas asmuo galėtų susipažinti su esama turto teisine padėtimi.⁵⁷ Šį teiginį, ko gero, būtų sunku kvestionuoti, tačiau kyla klausimas, ar tas pats tikslas negali būti pasiektas sutarties registracijai suteikiant ne konstatuojamąją, o deklaratyvinę funkciją, kitaip tariant, ar toks reglamentavimas nėra nepagrįstas formalizmo sureikšminimas sutartiniuose santykiuose?

Kaip pavyzdį panagrinėkime hipotekos sutartį. Kaip žinia, hipoteka gali būti sutartinė ir priverstinė (LR CK 4.175 str. 1 d.). Sutartinės hipotekos atveju šalys pasirašo hipotekos lakštą, kuriame aiškiai išreiškia savo valią esamos ar būsimos prievolės įvykdymo užtikrinimui įkeisti nekilnojamąjį daiktą (-us). Tokį hipotekos lakštą tvirtina notaras, kuris garantuoja šio sandorio teisėtumą. Vėliau notaro patvirtintas hipotekos lakštas perduodamas hipotekos teisėjui, kuris iš esmės dubliuodamas notaro funkcijas, dar kartą patikrina hipotekos sandorio teisėtumą ir priima sprendimą, kurio pagrindu hipoteka įregistruojama Hipotekos registre. Nuo šio momento pagal įstatymą laikoma, kad hipoteka įsigaliojo. Jau anksčiau šiame darbe minėta, kad net ir konstatuojamosios sandorio registracijos funkcijos prasme teisės ir pareigos šalims atsiranda ne registracijos, o tam tikro juridinio fakto pagrindu. Taigi ir šiuo atveju hipotekos kreditorius ir skolininkas teises ir pareigas įgyja ne hipotekos registracijos, o notaro patvirtinto hipotekos

⁵⁷ Majūtė V. Sandorių teisinė registracija // Juristas. 2006, Nr. 6 P. 33

lakšto pagrindu. Tad kokią įtaką sutartinės hipotekos įregistravimas turi hipotekos sutarties šalių vidiniams santykiams ir jų tarpusavio teisėms ir pareigoms? Manome, kad jokios. Įsivaizduokime situaciją, jog hipotekos kreditorius ir skolininkas pasirašė hipotekos lakštą, kurį patvirtino notaras, tačiau šio lakšto neįregistravo Hipotekos registre. Tokiu atveju skolininkui pažeidus piniginę prievolę, kurios įvykdymas garantuotas hipoteka, hipotekos kreditorius negalės realizuoti savo teisių remdamasis hipotekos lakštu vien dėl to, kad jis nebuvo įregistruotas, nors pasirašydamas šį lakštą skolininkas aiškiai išreiškė savo valią prievolės įvykdymą garantuoti konkrečiu nekilnojamoju daiktu. Manytume, jog toks reglamentavimas nepagrįstai varžo sutarties laisvės principą ir yra nesuderinamas su teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais. Visai kitaip vertintina situacija kai santykiai dėl įkeisto daikto susiklosto tarp hipotekos sutarties šalių ir trečiųjų asmenų. Tam, kad hipotekos sandorio faktas taptų viešas ir galėtų būti panaudotas prieš trečiuosius asmenis, jis turi būti išviešintas ir suinteresuotiems asmenims prieinamas. Tuo pirmiausia yra suinteresuotas hipotekos kreditorius, kuris esant reikalui hipotekos faktą turės naudoti prieš skolininką arba trečiuosius asmenis, jeigu hipotekos objektas bus perėjęs jų nuosavybėn. Hipotekos lakšto neįregistravimo faktas trečiųjų asmenų teisių šiuo atveju nepažeis, kadangi įsigiję daiktą, kurio atžvilgiu nėra įregistruota jokių apsunkinimų, tokie asmenys dažniausiai bus laikomi sąžiningais įgijėjais, o visa su tuo susijusi rizika teks hipotekos kreditoriui, kuris nepasirūpino tinkamu hipotekos išviešiniu. Kaip matome, tai iš esmės atitinka deklaratyviosios sandorių registracijos sistemos modelį ir jame taikomas sandorio neįregistravimo teisinės pasekmės. Manytume, kad aptarti argumentai buvo vienas iš motyvų, dėl ko nuo 2012 m. liepos 1 d. įsigalios LR CK 4.187 straipsnio pakeitimai, pagal kuriuos bus nustatyta, kad sutartinė hipoteka šalims galioja nuo hipotekos sandorio sudarymo momento, jeigu hipotekos sandoryje nenustatyta kitaip.⁵⁸ Taigi matomas įstatymų leidėjo siekis iki minimumo sumažinti sutarčių, kurių galiojimas siejamas su jų registracija.

LR CK 1.75 str. 3 ir 4 dalyse yra nustatytos tam tikros taisyklės esant trim situacijoms:

- 1) *jeigu tą patį daiktą ar daiktines teises įgijo keli asmenys, tačiau vienas asmuo sandorį įregistravo, o kiti ne, tai laikoma, kad daiktą ar daiktines teises įgijo sandorį įregistravęs asmuo;*
- 2) *jeigu nė vienas asmuo sandorio neįregistravo, laikoma, kad teises įgijo pirmasis sandorį sudaręs asmuo;*
- 3) *jeigu tas pačias teises į daiktą ar daiktines teises įregistravo keli asmenys, tai laikoma, kad teises įgijo pirmasis sandorį įregistravęs asmuo;*

⁵⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.127, 4.170, 4.171, 4.172, 4.173, 4.174, 4.175, 4.176, 4.177, 4.178, 4.179, 4.180, 4.181, 4.182, 4.183, 4.184, 4.185, 4.186, 4.187, 4.188, 4.189, 4.190, 4.191, 4.192, 4.193, 4.195, 4.196, 4.197, 4.198, 4.199, 4.200, 4.201, 4.202, 4.204, 4.206, 4.207, 4.209, 4.210, 4.211, 4.212, 4.213, 4.214, 4.216, 4.219, 4.220, 4.221, 4.223, 4.224, 4.225, 4.226, 4.256 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 4.1921, 4.1941 straipsniais įstatymas // Valstybės žinios. 2012, Nr. 6-178

Kaip turėtų būti vertinamos šios taisyklės ir kaip jos dera su to paties straipsnio 1 dalies nuostatomis, pagal kurias šalims sandoris galioja, nors ir nėra privalomai įregistruotas, o šalių teisės ir pareigos tokiais atvejais atsiranda ne nuo sandorio įregistravimo, o nuo to momento, kuris yra nustatytas įstatyme arba šalių susitarimu, išskyrus CK numatytus atvejus? Atrodytų, jog aukščiau aptartos situacijos, kai tą patį daiktą arba daiktines teises į jį teisėtai įgyja keli asmenys yra sunkiai įmanomos, tačiau praktika rodo, kad tokių atvejų pasitaiko. Kaip pavyzdį panagrinėkime nuosavybės teisę. Bendroji nuostata pagal LR CK 4.49 str. 1 d., reguliuojanti nuosavybės teisės perėjimo pagal sandorį momentą, nustato, kad daikto (turto) įgijėjas nuosavybės teisę į daiktus (turta) įgyja nuo jų perdavimo įgijėjui momento, išskyrus įstatymo ar sutarties numatytas išimtis. Dėl šios priežasties bet kuris sąžiningas asmuo, sudaręs nekilnojamojo ar bet kokio kito registruojamo daikto pirkimo – pardavimo sandorį, pagal bendrąją taisyklę laikomas to daikto savininku nuo to momento, kai daiktas jam nustatyta tvarka perduodamas. Nuo tada šis asmuo daikto atžvilgiu gali įgyvendinti visas savininko teises – jį valdyti, naudotis ir disponuoti. Kaip jau aptarėme, įstatymas, nors ir numato sandorio teisinę registraciją, tačiau jos neatlikimas nedarys pirkimo – pardavimo sutarties negaliojančios, o tik sukels kitas įstatyme numatytas pasekmes. Be to, nėra nustatytas joks terminas, per kurį sandoris turėtų būti įregistruotas. Kas atsitinka, jeigu dar neįregistravus sandorio staiga paaiškėja, jog į tą patį objektą nuosavybės teisę teisėtai įgijo kitas asmuo ir šią teisę kartu su jos atsiradimo pagrindą sudarančių juridiniu faktu įregistravo viešame registre? Tokiu atveju pagal LR CK 1.75 str. 3 d. daikto savininku bus laikomas būtent sandorį įregistravęs asmuo, o pirmasis asmuo, kuris daiktą įgijo, bet šio fakto neįregistravo, atitinkamai netenka iki tol turėtos teisės daiktą valdyti, naudoti ir juo disponuoti, nors vertinant pagal LR CK 1.75 str. 1 d., 1.94 str., 4.49 str. 1 d. tokią teisę lyg ir turėtų turėti. Iš to matome, jog esminę reikšmę teisių ir pareigų atsiradimui šiuo atveju turi sandorio registracijos faktas. Dėl to galime daryti išvadą, kad susiklosčius specifinei situacijai, kai tą patį daiktą ar daiktines teises į jį teisėtai įgyja keli asmenys, sandorio teisinė registracija tokiu atveju iš deklaratyvinės įgyja konstatuojamąją (teises sukuriančią) reikšmę, kadangi sandorio neįregistravęs asmuo netenka savo teisių ir pareigų nuo to momento, kai kitas asmuo atlieka teisinę registraciją. Atsižvelgiant į tai, LR CK 1.75 str. 3 ir 4 dalys turėtų būti vertinamos kaip šio straipsnio 1 dalies išimtys. Vis dėlto, vertėtų pastebėti, kad praktikoje tokios situacijos itin retos.

Taigi, trumpai apibendrinami šį poskyrį teisinę sutarties registraciją galime apibrėžti kaip procedūrą, kurios metu suinteresuotų asmenų prašymu viešuosius registrus tvarkančioji institucija įvertina registro objektui registruoti pateiktus dokumentus, priima sprendimą registruoti registro objektą, suformuoja registro duomenis ir įrašo juos į registrą, o teisės aktų nustatytais atvejais išduoda registravimo pažymėjimą. Ši procedūra gali atlikti dvi funkcijas.

Pagal deklaratyvinę funkciją, sutarties galiojimui teisinė registracija neturi reikšmės, o vienintelė neigiama sutarties neįregistravimo pasekmė – negalėjimas sutarties sudarymo fakto panaudoti prieš trečiuosius asmenis ir įrodinėti savo reikalavimus remiantis kitais įrodymais. Pagal teises sukuriančią funkciją sutarties įsigaliojimo momentas siejamas su jos registracija, todėl jos neatlikimas nesukels šalims teisių ir pareigų pagal sutartį.

3.2. Sutarties formos įtaka sutarties aiškinimui

Sutarties aiškinimas nėra retas reiškinys sutartinių santykių praktikoje. Doktrinoje⁵⁹ sutarties aiškinimo poreikis aiškinamas įvairiomis priežastimis – tai gali būti vartojamų sąvokų nevienareikšmiškumas, atskirų sutarties sąlygų tarpusavio prieštaravimai, sutarties sudarymas keliomis kalbomis ir kt. Pasitaiko atveju, kai apskritai kvestionuojamas sutarties egzistavimas, todėl aiškinimą atliekančiam subjektui tenka identifikuoti tarp šalių susiklosčiusius santykius ir juos teisiškai kvalifikuoti. Nors ir nėra vieningos metodologijos, kuri būtų taikoma aiškinant sutartis, pasaulio teisinėse sistemose žinomos dvi pagrindinės sutarties aiškinimo teorijos – valios (subjektyvioji) ir valios išraiškos (objektyvioji). Iš jų atitinkamai kildinami du pagrindiniai sutarčių aiškinimo metodai – *subjektyvusis* ir *objektyvusis*. Šiame poskyryje panagrinėsime susitarimo formos įtaką sutarčių aiškinimui.

Nepretenduoju į išsamų sutarčių aiškinimo metodų esmės atskleidimą vertėtų pažymėti, jog pagrindinis minėtų metodų atribojimo kriterijus yra tai, kam teikiamas prioritetas aiškinant sutartį – sutarties šalių vidinei valiai ar jos objektyviai išraiškos formai. Subjektyvusis metodas reikalauja, kad aiškinant sutartį būtų nustatyti tikrieji (subjektyvūs) šalių ketinimai, t.y. išsiaiškinta ko ištiesų siekė asmenys, sudarydami atitinkamą susitarimą, kokia buvo jų vidinė valia. Tuo tarpu objektyvusis aiškinimo metodas pirmenybę teikia gramatinei sutarties teksto išraiškai bei protingo asmens etalonui, o šalių vidiniai ketinimai šiuo atveju nėra teisiškai reikšmingi.⁶⁰

Daugelio kontinentinės teisės valstybių privatinė teisė pirmenybę teikia subjektyviajam sutarties aiškinimo metodui. Štai Prancūzijos Civilinio kodekso 1156 str. nustatyta, jog aiškinant sutartį pirmiausia reikia atsižvelgti į tikruosius šalių ketinimus, o ne gramatinę sutarties sąlygų reikšmę.⁶¹ Vokietijos Civilinio kodekso 133 str. taip pat numato, kad pirmiausia turi būti žiūrima į tikruosius šalių ketinimus, o ne pažodinį sutarties tekstą.⁶² Analogiška nuostata įtvirtinta ir Italijos Civilinio kodekso 1362 straipsnyje.⁶³ Kalbant apie tarptautinius privatinę teisę

⁵⁹ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 352

⁶⁰ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublėnė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius, 2006. P. 155

⁶¹ Prancūzijos CK // <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=22&r=448> Prisijungimo laikas: 2012-02-17

⁶² Vokietijos CK // http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html Prisijungimo laikas: 2012-02-17

⁶³ Italijos CK // http://www.jus.unitn.it/cardozo/obiter_dictum/codciv/Lib4.htm Prisijungimo laikas: 2012-02-17

unifikuojančius dokumentus, iš kurių pirmiausia paminėtini UNIDROIT principai, CISG konvencija bei PECL principai, galima konstatuoti, kad juose taip pat prioritetiniu sutarčių aiškinimo metodu laikomas būtent subjektyvusis metodas, kadangi pirmiausia akcentuojama vidinė sutarties šalių valia ir jų tikrieji ketinimai. Nepaisant prioritetinės subjektyviosios sutarties aiškinimo doktrinos įtvirtinimo daugelio Europos valstybių teisėje, būtų klaidinga teigti, kad šiose valstybėse objektyvusis metodas nėra aktualus. Reikėtų sutikti su dr. S. Drazdausko nuomone⁶⁴, jog tikrųjų sutarties šalių ketinimų nustatymas įmanomas tik tais atvejais, kai abi šalys vienodai interpretuoja sutarties turinį. Vis dėlto dažniausiai sutarties turinys yra šalių ginčo objektas, todėl kiekviena šalis pateikia skirtingą sutarties turinio interpretaciją, ko pasekoje nustatyti tikruosius šalių ketinimus, jų vidinę valią sutarties sudarymo metu yra labai sudėtinga, o kartais netgi neįmanoma. Tokiu atveju nelieka nieko kito, kaip tik pasitelkti gramatines sutarties sąlygas, taip pat protingo asmens kriterijų ir aiškintis, kokią reikšmę analogiškoje situacijoje atitinkamos sutarties turiniui būtų suteikęs protingas civilinių teisinių santykių subjektas. Toks sutarties aiškinimas yra ne kas kita, kaip objektyviojo aiškinimo metodo taikymas. Taigi, ko gero, nei viena teisinė sistema be jo neišsiverstų.

Vienas iš sutarties aiškinimo ir sutarties formos institutų sąlyčio taškų, o tuo pačiu ir skiriamųjų dviejų aiškinimo doktrinų bruožų yra įrodinėjimo priemonių leistinumai nustatinėjant sutarties turinį. Šiuo aspektu įdomi Anglijos teisė, kurioje kaip ir daugelyje kitų bendrosios teisės valstybių, sutarčių aiškinimui pirmiausia pasitelkiamas objektyvusis metodas. Prof. E. McKendrick aiškindamas anglosaksų teisės požiūrį į sutarties turinį nurodo, kad jeigu šalys nusprendė savo teises ir pareigas įforminti rašytiniu dokumentu, tai tokiu atveju šis dokumentas tampa vieninteliu šaltiniu, atspindinčiu susitarimo šalių valią. Dėl to sutarties aiškinimo objektas yra ne kas kita kaip rašytinės sutarties teksto sąlygos.⁶⁵ Vadovaujantis tokia logika, Anglijos teismų praktikoje sukurta ir taikoma žodinių įrodymų taisyklė (ang. *Parol evidence rule*). Šios taisyklės esmė tokia: kilus ginčui dėl rašytinės sutarties turinio ir to pasekoje atsiradusio poreikio ją aiškinti, ginčo šalys savo reikalavimų ir atsikirtimų įrodinėjimui negali pateikti jokių išorinių įrodymų, o sutarties turinys nustatomas vien iš jos rašytinio teksto arba prof. E. McKendrick žodžiais tariant, neišeinant iš keturių jos kampų. Tai reiškia, jog bylos nagrinėjimo metu negali būti remiamasi nei pačių sutarties šalių paaiškinimais apie sutarties sudarymo ir vykdymo aplinkybes, nei liudytojų parodymais. Maža to, taikant žodinių įrodymų taisyklę neleistini ir jokie papildomi rašytiniai įrodymai – nei šalių susirašinėjimo medžiaga, nei įvairūs derybų,

⁶⁴ Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilniaus universitetas, 2008. P. 244

⁶⁵ McKendrick E. Contract law. Text, Cases and Materials. 2nd Edition. London: Oxford University Press, 2005. P. 405

ketinimų protokolai, nei kiti ikisutartinių santykių metu sukaupti dokumentai, kurie paprastai yra svarbus sutarties aiškinimo šaltinis kontinentinės teisės tradicijos valstybėse.

Šiame kontekste ypatingą reikšmę įgyja rašytinė sutartis, kuri faktiškai yra vienintelis leistinas įrodymas sutarties aiškinimo procese. Kaip matyti, anglosaksų teisė raštu išdėstytas sutarties sąlygas iš esmės laiko „ant popieriaus lapo“ perkelta asmenų valia. Kitaip tariant, preziumuojama, kad tai, ką šalys laisva valia pasirašė atitinka jų tikruosius ketinimus, todėl būtent gramatinių sąlygų esmės atskleidimas yra tapatus asmens valios atskleidimui, o išoriniai įrodymai šiam procesui jokios įtakos daryti negali. Priešingai – tokie įrodymai į sutarties aiškinimo procesą gali įnešti painiavos, nes iki sutarties pasirašymo vykstant deryboms šalies valia gali keistis daug kartų, kontrahentai gali padaryti įvairius žodinius pareiškimus, kuriuos kita šalis dėl įvairių priežasčių gali klaidingai interpretuoti ir pan., todėl būtų rizikuojama sutarties turinio aiškinimą pakreipti ne ta linkme, t.y. atskleisti tuos asmens ketinimus, kurie pasirašant sutartį jau buvo pasikeitę. Dėl šios priežasties pasirašius pagrindinę sutartį⁶⁶, rašytinis valios išreiškimas pripažįstamas galutiniu asmens apsisprendimu dėl atitinkamų teisių ir pareigų prisiėmimo. Toks požiūris į sutarties turinį patrauklus tuo, jog kiekvienas sutartį pasirašęs kontrahentas gali pagrįstai tikėtis, kad iškilus ginčui dėl teisių ir pareigų aiškinimo, jos bus aiškinamos būtent taip, kaip parašyta sutartyje, atskleidžiant objektyvią jos sąlygų reikšmę. Šio aiškinimo niekaip neįtakos jokia ikisutartinė susirašinėjimo medžiaga, subjektyvus kitos šalies suvokimas apie sudaromo susitarimo teisinius padarinius, jokie žodiniai šalių susitarimai ar pareiškimai ir pan. Tokiu būdu neabejotinai užtikrinamas civilinių teisinių santykių, o tuo pačiu ir visos civilinės apyvartos stabilumas, patikimumas ir teisinis tikrumas.

Vis dėlto negalime nepastebėti rašytinės sutarties reikšmės suabsoliutinimo trūkumų. Atsižvelgiant į sutartinių santykių įvairovę ir begalę įvairių galimų situacijų, akivaizdu, jog tam tikrais atvejais besąlyginis žodinės įrodymų taisyklės taikymas gali prasilenkti su teisingumo, sąžiningumo bei protingumo principais. Elementarus tokios situacijos pavyzdys galėtų būti asmens tyčinis suklaidinimas, sąmoningas tam tikrų faktų nutylėjimas, priverčiantis asmenį pasirašyti sutartį jam visiškai nenaudingomis sąlygomis. Tokiu atveju formalus minėtos taisyklės taikymas reikštų, jog teismas, aiškindamas tam tikrą sutarties sąlygą, neturėtų atsižvelgti į jos pasirašymo aplinkybes ir vadovautusi tik tuo, ką šalys pasirašė. Tačiau šiuo atveju vadovavimasis vien rašytine sutartimi, visiškai nesigilinant į sutarties sudarymo aplinkybes iš esmės paneigtų pačią sutarties, kaip laisvo asmens apsisprendimo, esmę, taip pat paneigtų teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, paskirtį ir sudarytų sąlygas iš neteisės atsirasti teisei. Dėl šių aplinkybių sutarčių aiškinimo procese poreikis priimti ir atsižvelgti į išorinius

⁶⁶ *Pagrindinės sutarties sąvoka* šiuo atveju naudojama siekiant atriboti sutartį, kaip baigtinį susitarimą nuo tarpinio pobūdžio susitarimų.

įrodymus, patvirtinančius sandorio šalies valios trūkumus, mūsų manymu, neturėtų būti kvestionuojamas. Vokiečių teisės prof. C.W. Canaris bei prof. H.C. Grigoleit⁶⁷ pateikia ir kitų galimų situacijų, kurioms esant žodinės įrodymų taisyklės taikymas nebūtų pateisinamas. Tarkime, abi susitarimo šalys vienodai interpretuoja tam tikrą rašytinę sutarties sąlygą, suteikdamos jai tokią reikšmę, kuri iš esmės neatitinka jos objektyviosios (enciklopedinės) reikšmės ir tuo klausimu kurį laiką tarp šalių nėra jokio ginčo. Arba kita situacija – šalys sudaro rašytinę sutartį, kuri atspindi jų galutinę valią, tačiau vėliau, pasikeitus aplinkybėms, žodžiu susitaria dėl atitinkamų sąlygų pakeitimo ir kurį laiką atitinkamai elgiasi, tačiau šio žodinio susitarimo raštu neiformina. Pagal žodinių įrodymų taisyklę, esant šioms situacijoms, aiškindamas sutartį teismas vėlgi turėtų aklaivai vadovautis rašytiniu sutarties tekstu ir laikyti, kad šalims privalomos yra tik raštu išdėstytos sąlygos. Manome, kad tokia situacija sutarčių aiškinimo institute visą sutarčių teisę iš esmės grąžintų į griežto formalizmo laikus, kuomet sutarties galiojimas buvo siejamas su griežtu formos reikalavimų laikymusi. Tai neišvengiamai suvaržo ir sutarčių laisvės principą, nes šalys nenorėdamos rizikuoti dėl galimų neigiamų padarinių, visus savo susitarimus būtų priverstos sudaryti raštu, tokiu būdu visiškai sumenkinant žodinių susitarimų reikšmę.

Tokia griežta įrodinėjimo priemonių leistinumą priklausomybė nuo sutarties formos aiškinant sutartis Anglijos teisėje atrodo kiek paradoksaliai, nes būtent Anglija buvo viena iš pirmųjų valstybių, kurioje XVIII- XIX amžiuje buvo pripažintas sutarties laisvės principas. Vis dėlto negalėtume teigti, kad tam tikri problemos sprendimo būdai nėra rasti. Šią griežtą taisyklę ilgainiui sušvelnino Anglijos teismų praktika, suformuodama nemažai žodinių įrodymų taisyklės išimčių, pagal kurias aiškinant sutarties turinį šalims imta leisti pateikti papildomus (išorinius) įrodymus, tarp jų ir liudytojų parodymus, šalių paaiškinimus apie sudarytus žodinius susitarimus. Kitaip tariant, ir žodinės formos kontrahentų susitarimai įgijo įrodomąją reikšmę rašytinių sutarčių aiškinimo procese. Prie pagrindinių taisyklės išimčių, kurioms esant leidžiami išoriniai įrodymai, doktrinoje paprastai priskiriami tokie atvejai kaip rašytinės sutarties neužbaigtumas, sutarties sąlygų nevienareikšmiškumas, apgaulė, prievarta arba kitos valios trūkumus lemiančios aplinkybės.⁶⁸ Šis išimčių sąrašas nėra baigtinis, tačiau kaip matome, šios išimtys yra vertinamojo pobūdžio, todėl neatsitiktinai doktrinoje žodinių įrodymų taisyklės ir jos išimčių aiškinimas yra nesibaigiantis diskusijų objektas. Kadangi su mūsų darbo objektu tai nėra tiesiogiai susiję, plačiau šių išimčių nenagrinėsime. Pakanka konstatuoti, kad Anglijos, kaip beje ir kitų bendrosios teisės valstybių teisė, nuo rašytinės formos įtakos sutarčių aiškinimui suabsoliutinimo pamažu pereina prie liberalesnės pozicijos. Atitinkamai mažėjant rašytinės sutarties teksto

⁶⁷ Towards a European Civil Code. 4th Edition. / gen. ed. Ch. von Bar. Kluwer Law International, 2011. P. 603

⁶⁸ McKendrick E. Contract law. Text, Cases and Materials. 3rd Edition. London: Oxford University Press, 2008. P. 407

reikšmei vis svarbesni tampa ir žodiniai susitarimai. Tikėtina, jog prie šios liberalėjančios pozicijos prisidėjo ne tik praktinės priežastys, bet ir pasaulinės privatinės teisės raidos tendencijos, pagal kurias formalizmą keičia konsensualizmas, prioritetą teikiantis susitarimo šalių vidinei valiai, o ne jos išraiškos formai. Taip pat pastebimas bendrosios ir kontinentinės teisės sistemų suartėjimas, ko pasekoje skirtingos teisinės sistemos ima įgauti bendrų bruožų. Todėl, ko gero, nebūtų nieko keisto, jeigu ateityje žodinių įrodymų taisyklė taptų nebe taisykle, o išimtimi iš taisyklės, o galiausiai kaip tokia apskritai išnyktų, o rašytinės sutarties tekstas taptų tik vienu iš šaltinių, padedančių atskleisti sutarties turinį. Šią prielaidą sustiprina ir aplinkybė, jog prie Anglijos parlamento veikianti Teisės komisija jau buvo viešai iškėlusį klausimą, ar žodinių įrodymų taisyklė vis dar gali būti laikoma teisiškai privaloma.⁶⁹ Vis dėlto šiai dienai ši taisyklė bendrosios teisės valstybių praktikoje vis dar taikoma.

Kontinentinės teisės valstybėse, kuriose daugiausia vyrauja subjektyvusis aiškinimo metodas, aiškinant rašytines sutartis vien gramatiniu tekstu nėra apsiribojama, todėl nustatinėjant tikruosius šalių ketinimus paprastai yra leistini bet kokie įrodymai, padedantys atskleisti tikrąją susitarimo šalių valią. Vis dėlto sutarčių formos reikalavimai ir jų įtaka sutarties aiškinimui ir čia turi tam tikros specifikos.

Jau anksčiau šiame darbe minėjome, kad įstatymų nustatytos privalomos rašytinės sutarties formos nesilaikymas daugelio Europos valstybių teisėje daro šį susitarimą negaliojančiu tik išimtiniais įstatymų įsakmiai numatytais atvejais. Paprastai šio reikalavimo nesilaikymo teisiniai padariniai yra išimtinai procesinio pobūdžio, susiję su įrodinėjimo priemonių leistinumu. Lietuvoje šie padariniai numatyti LR CK 1.93 str. 2 dalyje, pagal kurią įstatymų reikalaujamos paprastos rašytinės formos nesilaikymas atima iš šalių teisę, kai kyla ginčas dėl sandorio sudarymo ar jo įvykdymo fakto, remtis liudytojų parodymais šį faktą įrodyti. Iš šios normos darytina išvada, kad vėlesnėje sutartinių santykių stadijoje iškilus poreikiui aiškinti sutarties turinį, nustatyti tam tikrų sąlygų buvimą (nebuvimą) ir nesilaikius atitinkamos rūšies sutartims numatyto privalomo rašytinės formos reikalavimo, šalis susiduria su ribota įrodymų pateikimo galimybe. Taigi šiuo atveju privaloma rašytinė sutarties forma įgyja sutarčių aiškinimo priemones ribojantį poveikį. Praktikoje šis poveikis pakankamai aiškiai matyti tais atvejais, kai teismams tenka aiškinti tarp šalių susiklosčiusius santykius. Lietuvos Aukščiausiajame Teisme buvo nagrinėjama civilinė byla,⁷⁰ kurioje kilo ginčas dėl skolos priteisimo, o taip pat dėl sutartinių santykių kvalifikavimo, nes viena šalis teigė, jog prievolė gražinti skolą atsirado paskolos sutarties pagrindu, o kita šalis laikėsi pozicijos, jog ši sutartis laikytina jungtinės veiklos sutartimi, todėl ieškovo reikalavimas nepagrįstas. Nagrinėjamos

⁶⁹ Towards a European Civil Code. 4th Edition. / gen. ed. Ch. von Bar. Kluwer Law International, 2011. P. 603

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-290/2011

temos aspektu svarbu tai, kad teismas šioje byloje prieš imdamasis nustatyti tikruosius šalių ketinimus ir teisiškai kvalifikuoti šalių santykius, pirmiausia pažymėjo, kad pagal LR CK 6.871 str. 1 dalį fizinių asmenų paskolos sutartis turi būti rašytinė, jeigu paskolos suma viršija du tūkstančius litų, o CK 1.93 str. 2 dalyje nurodyta, kad įstatymų reikalaujamos paprastos rašytinės formos nesilaikymas atima iš šalių teisę, kai kyla ginčas dėl sandorio sudarymo, remtis liudytojų parodymais šiam faktui įrodyti. Tokiu būdu teismas dar prieš nustatydamas sutarties turinį ir jos rūšį, *a priori* preziumavo, jog sudaryta paskolos sutartis, kuriai būtina rašytinė forma, todėl kaip įrodinėjimo priemonė turi būti eliminuojami liudytojų parodymai, jeigu nėra įstatyme numatytos išimties taikymo sąlygų. Todėl akivaizdu, jog nesilaikius formos reikalavimo ir teismams nenustačius LR CK 1.93 str. 6 dalies taikymo sąlygų, iš esmės pasunkėja sutarties aiškinimo, o tuo pačiu ir pažeistų teisių gynimo procesas.

Vieną iš galimų tokio pobūdžio problemos sprendimo variantų siūlo prof. C.W. Canaris bei prof. H.C. Grigoleit. Pasak šių mokslininkų, tais atvejais, kai įstatymas numato privalomą sutarties formos reikalavimą, tokio reikalavimo nesilaikymas neturėtų paveikti sutarties aiškinimo. Pirmiausia, anot profesorių, sutartis turi būti aiškinama ir nustatomas jos turinys nepriklausomai nuo to, kokį formos reikalavimą jai nustato įstatymas ir ar buvo jo laikytasi. Šiame pirminiame aiškinimo etape šalys gali teikti visus turimus įrodymus, galinčius padėti nustatyti sutarties turinį. Kai šis etapas baigiamas ir sutarties turinys tampa aiškus, tada jau teismas turėtų vertinti, ar tokia forma sudaryta sutartis pagal įstatymus gali būti laikoma galiojančia.⁷¹ Tokiu būdu išvengiama situacijos, kai vien dėl formos reikalavimo užkertamas kelias tikrosios sutarties šalių valios nustatymui bei pažeistų teisių gynimui. Lietuvos teismų praktikoje iš esmės panašus modelis taikomas sutarčių, kurioms privaloma notarinė forma, aiškinimo procese. Vienoje civilinėje byloje be kita ko kilo ginčas dėl sandorio pripažinimo galiojančiu LR CK 1.93 str. 4 d. pagrindu, šalių teisinių santykių kvalifikavimo. Pirmosios instancijos teismas šalių santykius kvalifikavo kaip buto pirkimą - pardavimą išsimokėtinai, kurio sudarymui nebuvo laikytasi notarinės formos, tačiau LR CK 1.93 str. 4 d. pagrindu pripažino sandorį galiojančiu. Apeliacinės instancijos teismas sprendimą panaikino, tačiau santykių kvalifikacijos nepateikė. Spręsdamas santykių kvalifikavimo klausimą bei vertindamas, ar sutartis laikytina galiojančia, Kasacinis teismas pažymėjo, kad „*teismas, pripažindamas pirkimo–pardavimo sandorį galiojančiu, turi nustatyti sandorio, t. y. šalių susitarimo, nors ir netinkamai įforminto (nepatvirtinto notaro), kaip tokio, faktą.*“⁷² Faktiškai tai reiškia, jog nustatant susitarimo faktą ir jo turinį šalys gali nevaržomai pateikti bet kokios rūšies įrodymus,

⁷¹ Towards a European Civil Code. 4th Edition. / gen. ed. Ch. von Bar. Kluwer Law International, 2011. P. 603-604

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-151/2011

kas šiuo atveju atitinka pirmąjį vokiečių mokslininkų modelio etapą. Nustačius susitarimo faktą, teismas imasi spręsti, ar toks susitarimas gali būti pripažįstamas galiojančiu.

Kaip matome, pagal dabartinį Lietuvos teisinį reguliavimą vokiečių mokslininkų siūlomas modelis galimas notarinių sutarčių atžvilgiu, tačiau paprastos rašytinės formos sutartims jis sunkiai pritaikomas, nes LR CK 1.93 str. 2 dalis to padaryti paprasčiausiai neleidžia. Kilus ginčui teismai pirmiausia turi išsiaiškinti, ar konkreti sutartis egzistuoja. Jeigu įstatymas numato tokio pobūdžio sutarčiai rašytinės formos reikalavimą, jo nesilaikymo atveju jau pirminėje ginčo stadijoje teismai turi taikyti įstatyme numatytą draudimą naudoti liudytojų parodymus. Kita vertus, reikia pažymėti, kad minėtasis draudimas nėra absoliutus. To paties 1.93 str. 6 d. numatyta, kad šio straipsnio 2 dalies nuostatų teismas gali netaikyti, jeigu tai prieštarautų sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principams. Tokiu būdu įstatymų leidėjas suteikia teismui diskrecijos teisę įvertinti kiekvieną atvejį, individualiai atsižvelgti į konkrečios bylos faktines aplinkybes ir esant reikalui leisti naudoti visas galimas įrodinėjimo priemones, įskaitant ir liudytojų parodymus. Manome, kad šis būdas yra gera alternatyva vokiečių mokslininkų siūlomam modeliui. Viena vertus, draudimas remtis liudytojų parodymais atlieka tam tikrą drausminimo funkciją, nes skatina sutartinių santykių dalyvius svarbesnius sandorius sudaryti raštu, kad esant reikalui galėtų lengviau apginti savo teisėtus interesus, o asmenims, kurie tokio reikalavimo nepaiso, numato įrodinėjimo priemonių lestinumo apribojimus kaip tam tikrą formos reikalavimų nesilaikymo sankciją. Kita vertus, kai to reikalauja teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai, įstatymas suteikia teisę teisėjui atsižvelgti į konkrečios bylos aplinkybes ir netgi tais atvejais, kai asmuo pats prisiima galimų neigiamų padarinių atsiradimo riziką, leidžia netaikyti minėtosios drausminimo funkcijos. Manytume, kad toks reguliavimas yra racionalus ir pakankamas, siekiant išsaugoti teisingumo, sąžiningumo, protingumo ir civilinių teisinių santykių stabilumo principų pusiausvyrą.

Apibendrinami šį poskyrį galime padaryti išvadą, jog sutarties formos įtaka sutarčių aiškinimui pasireiškia procesiniu aspektu - per įrodinėjimo priemonių lestinumo taisyklės. Anglijoje, kurioje kaip ir daugelyje kitų bendrosios teisės valstybių aiškinant sutartis taikomas objektyvusis metodas, pagal žodinių įrodymų taisyklę rašytinės sutarties tekstas yra vienintelė leistina įrodinėjimo priemonė aiškinant sutartį. Sutarties turinys šiuo atveju nustatomas pagal objektyvią gramatinių sutarties teksto sąlygų reikšmę, todėl jokie išoriniai įrodymai sutarčių aiškinimo procese neturi teisinės reikšmės. Dėl šios taisyklės griežtumo Anglijos teismų praktikoje suformuluota jos išimčių, kas rodo rašytinės sutarties teksto reikšmės absoliutinimo mažėjimo tendenciją ir atitinkamai leidžia kalbėti apie žodinių susitarimų, faktinio šalių elgesio svarbos didėjimą. Lietuvoje, kaip kontinentinės teisės valstybėje, taikant subjektyvųjį sutarčių aiškinimo metodą, privalomos rašytinės sutarties formos reikalavimo nesilaikymas lemia vienos

iš įrodinėjimo priemonių – liudytojų parodymų pateikimo galimybės apribojimą. Doktrinoje siūloma neriboti įrodinėjimo priemonių pateikimą nustatant sutarties turinį, tačiau pagal LR CK tai įmanoma tik notarinė sutarčių atveju, o paprastos rašytinės formos sutartims – tik išimtiniais atvejais. Tokiais atvejais teismas gali nuspręsti įrodinėjimo priemonių apribojimo taisyklės netaikyti, jeigu tai prieštarautų teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principams. Taisyklė ir jos išimtis šiuo atveju padeda išlaikyti civilinių teisinių santykių stabilumo bei teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų pusiausvyrą.

3.3. Sutarties pakeitimas

Sutarties laisvės principas suponuoja, kad civilinių teisinių santykių subjektai, turėdami galimybę laisvai nuspręsti, ar sudaryti sutartį, lygiai taip pat yra laisvi susitarti ir dėl jos sąlygų pakeitimo. Atkreiptinas dėmesys, jog sutarties sąlygų pakeitimas ne visada yra jos šalių susitarimo rezultatas, nes tam tikrais atvejais sutartis gali būti pakeista nepriklausomai nuo kurio nors iš kontrahentų valios, pavyzdžiui, teismo sprendimu, vienašališku pareiškimu ar pan., tačiau tai labiau išimtiniai atvejai, nesantys šio poskyrio objektu. Sutarties keitimas pagal savo teisinę prigimtį yra sandoris, nes atitinka esminius sandorio požymius – tai asmens veiksmas, kuriuo siekiama pakeisti civilines teises ir pareigas. Savo esme sutarties keitimas yra labai artimas sutarties sudarymui, kadangi lygiai taip pat kaip ir po sutarties sudarymo, po tinkamai įforminto sutarties pakeitimo susitarimas jo šalims įgyja įstatymo galią. Vienintelis skirtumas tarp šių sutartinių santykių stadijų yra teisių ir pareigų turinys. Todėl neatsitiktinai doktrinoje teigiama, kad dažnai nėra lengva atskirti sutarties sąlygų pakeitimą nuo senos sutarties atsisakymo ir naujos sutarties sudarymo.⁷³ Visa tai lemia, jog sutarties keitimui, kaip ir sutarties sudarymui, taikomi tie patys sandorių formos reikalavimai.

Kalbėdami apie sutarties keitimui taikytinus formos reikalavimus, galime išskirti tokias pagrindines taisykles:

- 1) *jeigu įstatymas ar šalių susitarimas sutarties sudarymui ir keitimui nenumato jokio konkretaus formos reikalavimo, sutartis gali būti pakeista bet kokia forma.*
- 2) *jeigu įstatymas arba šalių susitarimas numato, kad sutartis turi būti sudaryta ir pakeista raštu, tai jos pakeitimai privalo būti rašytinės formos.*
- 3) *jeigu įstatymas arba šalių susitarimas numato, kad sutartis privalo būti notarinės formos, tai ir jos pakeitimai turi būti įforminti notarine tvarka.*

Pirmoji taisyklė

Mažiausiai problemų kyla pirmuoju atveju, kuris iš esmės atspindi bendrąją nuostatą, kad sutarties sąlygų pakeitimui pakanka abipusio jos šalių susitarimo, kuris gali būti tiek žodinis, tiek

⁷³ Treitel G. H. The Law of Contract. 11th ed. London: Sweet&Maxwell, 2003. P. 190

rašytinis.⁷⁴ Tokiu būdu puikiai realizuojami sutarčių laisvės bei konsensualizmo principai, nes šalys gali laisvai nuspręsti kokio turinio ir formos sutartį sudaryti ir tokiu pat principu bet kada ją pakeisti. Pavyzdžiui, šalys raštu sudaro kilnojamojo daikto pirkimo – pardavimo sutartį, kurioje susitaria dėl daikto kainos, atsiskaitymo termino ir kitų sąlygų. Vėliau galima laisvai žodžiu susitarti dėl tam tikrų pakeitimų, pavyzdžiui, pakeisti atsiskaitymo terminą. Šiems pakeitimams įsigaliooti visiškai nebūtina rašytinė forma, nepaisant to, jog pati sutartis yra sudaryta raštu. Taigi pirmosios mūsų aptartos taisyklės atveju formos reikalavimai sutarties pakeitimų įsigaliojimui ir jų teisinei galiai neturi jokios reikšmės, todėl sutartinių santykių subjektai turi visišką pasirinkimo laisvę dėl savo santykių išraiškos formos. Reikėtų atkreipti dėmesį, jog ši taisyklė taikytina kalbant apie sutartis, sudaromas žodžiu, paprasta rašytine forma arba konkludentiniais veiksmais. Tuo tarpu notarinė forma turi savos specifikos, kurią aptarsime vėliau.

Antroji taisyklė

Kiek kitokia situacija susiklosto įstatymui arba šalims numatant privalomą rašytinės formos reikalavimą, t.y. mūsų išskirtos antrosios taisyklės atveju. Visose valstybėse yra sutarčių kategorijų, kurioms teisės aktai numato privalomą rašytinę formą. Kiekvienas formos reikalavimas tenkina tam tikrus įstatymo leidėjo tikslus,⁷⁵ todėl priklausomai nuo šių tikslų reikšmės, reikalaujamos formos nesilaikymo atveju paprastai galimos dvi alternatyvaus pobūdžio teisinės pasekmės – įrodinėjimo priemonių leistinumą apribojimas įrodinėjant sutarties sudarymo faktą arba sutarties negaliojimas. Kadangi kaip ir minėjome, sutarties keitimas sukuriama teisinėmis pasekmėmis yra artimas sutarties sudarymui, daugelio valstybių teisėje šiems teisiniams veiksams taikomi vienodi formos reikalavimai bei kyla tos pačios reikalavimo nesilaikymo teisinės pasekmės. Praktinį šios taisyklės pritaikymą gerai iliustruoja Anglijos teismų praktikos pavyzdys. Byloje *Goss v Lord Nugent* kilo ginčas dėl nesumokėtos kainos dalies už parduotus žemės sklypus priteisimo. Ieškovas ir atsakovas buvo sudarę rašytinę sutartį, pagal kurią ieškovas įsipareigojo parduoti atsakovui tam tikrą kiekį žemės sklypų, o atsakovas už juos sumokėti. Atsakovas savo atsikirtimą į ieškinio reikalavimą grindė tuo, jog vienas iš šių žemės sklypų buvo teisiškai suvaržytas (ang. *the title was defective*), todėl neturi pareigos mokėti tokią kainą, kokia numatyta už visiškai nesuvaržytą žemės sklypą (ang. *the good title*). Savo ruožtu ieškovas pareiškė, kad jie su atsakovu žodžiu susitarė, jog pastarasis sutinka perimti suvaržytą žemės sklypą ir sumokėti pilną kainą. Teismas šioje byloje konstatavo, jog pagal Turto įstatymą tokio pobūdžio sutarčių sudarymui privaloma rašytinė forma, todėl atitinkamai ir sutarties pakeitimas privalėjo būti įformintas raštu, ko pasekoje laikė, kad žodinis sutarties

⁷⁴ Chitty on Contracts / gen. ed. H. G. Beale. London: Sweet&Maxwell, 2004. Vol. 1. P. 1297

⁷⁵ Zweigert K., Kötz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 315

sąlygų keitimas šiuo atveju nepakankamas ir nepriimtinas bei ieškinį atmetė⁷⁶ Prof. G. H. Treitel taip pat pateikia griežtos teismų praktikos pavyzdį taikant šią taisyklę. Byloje *McCausland v Duncan Lawrie Ltd* šalys sudarė rašytinę prekių pirkimo pardavimo sutartį ir numatė jos įvykdymo terminą. Po kiek laiko šalys apsikeitė vienašališkai pasirašytais laiškais, kuriose paankstino sutarties įvykdymo terminą. Vėliau dėl to kilus ginčui, bylą nagrinėjęs teismas konstatavo, kad pardavėjas negali remtis vienašališkai pasirašytais laiškais, nes šios rūšies sutarčiai įstatymas numatė rašytinės formos reikalavimą, todėl ir jos sąlygų pakeitimas turėjo būti abiejų šalių pasirašytas viename dokumente, o ne įformintas atskirais laiškais.⁷⁷ Tokio paties turinio taisyklę galime rasti ir Lietuvos teisėje. LR CK 6.192 str. 4 dalyje numatyta, kad sutarties pakeitimas turi būti tokios pat formos, kokios turėjo būti sudaryta sutartis.

Privalomą rašytinės formos reikalavimą sutarčių modifikavimui gali nustatyti ne tik įstatymas, bet ir šalių susitarimas. Praktikoje kontrahentai į sutarties tekstą dažnai įtraukia sąlygą, pagal kurią visi sutarties pakeitimai arba papildymai turi būti rašytinės formos arba atitikti kokį nors kitą formos reikalavimą. Tai vadinamoji *sutarties pakeitimo išlyga*. Sutartyje numčius tokio pobūdžio išlygą, bet koks sutarties modifikavimas, neatitinkantis išlygos nustatyto reikalavimo, bus laikomas nesukuriančiu teisinių pasekmių.⁷⁸ Jeigu anksčiau minėta, kad įstatyminis rašytinės sutarties pakeitimo formos reikalavimas nustatomas įstatymų leidėjui turint teisiškai reikšmingų ir pagrįstų tikslų, tai motyvai, dėl ko nustatoma sutarties pakeitimo išlyga šiuo atveju yra visiškai nesvarbūs. Taip yra dėl to, jog valstybės įvesti privalomi formalumai sutarčių teisėje yra valstybės kišimasis į privačius asmenų santykius, todėl yra traktuojami kaip sutarties laisvės principo ribojimas, o nustatomos taisyklės - išimtimis iš bendrojo principo, tad gali būti taikomi tik kai to ištiesų reikia. Tuo tarpu šalių susitarimu įtvirtinta sutarties pakeitimo išlyga yra ne sutarties laisvės principo varžymas ar ribojimas, o atvirkščiai - šio principo praktinis įgyvendinimas, suteikiantis šalims laisvę susitarti dėl bet kokių teisėtų teisių ir pareigų, įskaitant ir pareigos sutarties pakeitimus užfiksuoti jų norima forma. UNIDROIT principų 2.1.18 str., PECL principų 2:106 str. 1 dalyje bei CISG konvencijos 29 str. 2 dalyje yra įtvirtinta sutarties pakeitimo išlygos taisyklė. Iš šių dokumentų minėta nuostata perkelta ir į LR CK 6.183 str. 1 dalį.

Nors sutarties pakeitimo išlyga yra šalių susitarimo rezultatas, vis dėlto praktika parodė, kad besąlyginis jos laikymasis tam tikrais atvejais negali būti pateisinamas. Tai ypač pastebima komerciniuose santykiuose. Šiuolaikinis rinkos ekonomikos dinamiškumas dažnai lemia, jog bendru šalių sutarimu tam tikros sutarties sąlygos yra modifikuojamos tiesiog žodžiu arba

⁷⁶ Chitty on Contracts / gen. ed. H. G. Beale. London: Sweet&Maxwell, 2004. Vol. 1. P. 1298

⁷⁷ Treitel G. H. The Law of Contract. 11th ed. London: Sweet&Maxwell, 2003. P. 189

⁷⁸ The official Comments to the articles of the UNIDROIT Principles (2010 edition).

<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1> Prisijungimo laikas: 2012-02-25

atitinkamu elgesiu, nors ankstesnis kontrahentų susitarimas arba įstatymas reikalauja tai padaryti raštu. Sutarties keitimo formos nepaisymo priežasčių galima ieškoti įvairių. Kontrahentai gali būti verslininkai, kurių santykiai grindžiami ilgalaikiu bendradarbiavimu ir pasitikėjimu, todėl kas kartą net ir smulkiausias sutarties pakeitimus įforminti raštu jiems gali pasirodyti beprasmiu laiko ir pinigų švaistymu. Gali būti, jog dėl ilgalaikio bendradarbiavimo sutarties vykdymo praktika savaime nukrypsta nuo rašytinės sutarties sąlygų, tačiau nekylant dėl to jokių ginčų, šalys šios aplinkybės nesureikšmina. Gali būti, kad kontrahentai, dažniausiai nebūdami profesionalūs teisininkai, nevisai tiksliai suvokia sutarties pakeitimo išlygos ar įstatymo reikalavimo teisinę reikšmę ir jų nesilaikymo padarinius ir pasikliauja kitos šalies gera valia. Visų galimų priežasčių, ko gero, net neįmanoma išskirti, tačiau tenka konstatuoti, jog sąmoningai ar nesąmoningai sutartis nevisada yra keičiama tokia forma, kokia reikėtų. Atrodytų, jog tokia praktika visiškai suderinama su konsensualizmo principu, pagal kurį svarbiausia yra šalių susitarimas, o ne jo išraiškos forma. Tokia išvada iš esmės būtų teisinga, tačiau tik iki tol, kol tarp šalių nėra ginčo ir abi sutarties šalys elgiasi sąžiningai.

Kilus ginčui dėl sutarties vykdymo situacija pasikeičia. Priklausomai nuo aplinkybių, sutarties šalis, kuriai žodiniai sutarties pakeitimai yra „nenaudingi“ ginčo metu juos paprasčiausiai „pamiršta“ ir kaip savo reikalavimų arba atsikirtimų pagrindą nurodo rašytinės sutarties pakeitimo išlygą, pagal kurią visi sutarties pakeitimai, neiforminti sutartyje nurodytu būdu yra niekiniai. Vertinant formaliai, tokia argumentacija atrodo teisiškai pagrįsta, nes sutarties subjektai laisvu savo susitarimu iš anksto prisiėmė tokias teises pasekmes, todėl kitos šalies argumentai apie egzistavusius žodinius susitarimus arba konkludentinius veiksmus turėtų būti atmesti. Vis dėlto, jau seniai praktikoje pastebėta, kad toks bylos sprendimas formaliai būtų teisėtas, tačiau nebūtų teisingas, o šalių nustatytas imperatyvas tampa puiki priemonė nesąžiningai sutarties šaliai piktnaudžiauti teise. Dėl to imta ieškoti būdų, kaip apsaugoti sąžiningos sutarties šalies interesus, kuri veikė remdamasi kitos šalies žodiniais pareiškimais arba elgesiu, kurie reiškė rašytinės sutarties sąlygų faktinį pakeitimą. Šiam tikslui buvo sukurtos taisyklės išimtis.

Įdomus sprendimo būdas buvo rastas anglosaksų teisėje. Anglijos teismų praktikoje sukurta ir išplėta vadinamoji *estoppel* taisyklė. Teisinėje literatūroje pateikiamas toks šios taisyklės apibrėžimas: „*estoppel* – tai mechanizmas, padedantis užtikrinti nuoseklumą (pastovumą); jeigu asmuo kažką pasako (arba padaro), kas priverčia kitą asmenį veikti remiantis šiuo pasakymu (veiksmu), tai šis asmuo privalo laikytis savo žodžio (elgesio) netgi ir tuo atveju, kai formaliai pagal sutartį nėra įsipareigojęs tai daryti.“⁷⁹ Taisyklės turinį gerai

⁷⁹ McKendrick E. Contract law. Text, Cases and Materials. 3rd Edition. London: Oxford University Press, 2008. P. 219

ilustruoja viena iš dažniausiai šiame kontekste cituojamų precedentinių bylų *Central London Property Trust Ltd v High Trees House Ltd*. 1937 metais buvo sudaryta ilgalaikė nuomos sutartis, pagal kurią ieškovas atsakovui išnuomojo daugiabutį namą Londone už metinę 2500 svarų sterlingų kainą. Atsakovas daugiabutyje esančius butus subnuomojo kitiems asmenims, tačiau prasidėjus Antrajam pasauliniam karui dalis butų liko tušti, dėl ko atsakovui kilo finansinių sunkumų vykdant įsipareigojimus pagal sutartį. 1941 metais ieškovas žodžiu sutiko sumažinti nuomos kainą iki 1250 svarų sterlingų per metus. Tokią kainą atsakovas mokėjo iki pat 1945 metų ir per visą šį laiką ieškovas jokių pretenzijų nereiškė. Pasibaigus karui ieškovas kreipėsi į teismą ir pareikalavo priteisti nesumokėtos nuomos kainos dalį už laikotarpį nuo 1941 iki 1945 m. Savo reikalavimą motyvavo rašytine sutarties sąlyga, pagal kurią metinė nuomos kaina yra 2500 svarų sterlingų. Teismas šioje byloje konstatavo, kad atsakovas nuomos kainą mokėjo remdamasis žodiniu ieškovo sutikimu sumažinti sutartyje nustatytos kainos dydį iki 1250 svarų sterlingų. Nepaisant fakto, kad pagal tuo metu galiojusius bendrosios teisės reikalavimus tokio pobūdžio sutarties sąlygų pakeitimas turėjo būti rašytinis, vis dėlto ieškovo sutikimas (pažadas) sumažinti nuomos kainą sudarė prielaidą atsakovui pagrįstai manyti, kad rašytinės sutarties sąlygos yra atsisakoma, ko pasekoje jis atitinkamai mokėjo sumažintą nuomos mokesį. Tokio ieškovo pažado atšaukimas lemtų neteisingumą atsakovo atžvilgiu, todėl šiuo atveju atsakovo teisės turi būti ginamos.⁸⁰

Nors iš pirmo žvilgsnio *estoppel* taisyklės suvokimas neturėtų kelti didesnių problemų, tačiau tokia išvada būtų pernelyg skubota. Pirmiausia, jau vien šios taisyklės doktrininis apibrėžimas kelia problemų. Kaip pagrįstai nurodo prof. E. McKendrick, literatūroje apibrėžiant *estoppel* dažnai pasitelkiamos tokios nemažiau abstrakčios sąvokos kaip „teisingumas“, „sąžiningumas“, kas daro šią taisyklę vertinamojo pobūdžio ir leidžia ją taikyti bei interpretuoti gana lanksčiai.⁸¹ Be to, įvairūs autoriai išskiria daug įvairiausių *estoppel* rūšių, skirtingų jų taikymo sąlygų, kas anot prof. G. H. Treitel, labai komplikuoja jos suvokimą ir įneša nemažai sumaišties.⁸²

Dar vienas šios taisyklės ypatumas – jos teisinė prigimtis. Teisinėje literatūroje teigiama, kad *estoppel* atsiradimo pagrindinis tikslas buvo teisingumo vardan suteikti tam tikros teisinės reikšmės paprastam šalių susitarimui dėl sutarties pakeitimo, kuris dėl savo formos ydingumo iš esmės turėtų būti negaliojantis.⁸³ Tokia taisyklės paskirtis tarsi suponuoja, jog *estoppel* reikėtų traktuoti kaip sutartinį santykį dėl teisių ir pareigų pakeitimo, t.y. žodžiu arba konkludentiniais

⁸⁰ Ten pat. P. 222 - 223

⁸¹ McKendrick E. Contract law. Text, Cases and Materials. 3rd Edition. London: Oxford University Press, 2008. P. 222 - 223

⁸² Treitel G. H. The Law of Contract. 11th ed. London: Sweet&Maxwell, 2003. P. 106

⁸³ Chitty on Contracts / gen. ed. H. G. Beale. London: Sweet&Maxwell, 2004. Vol. 1. P. 364

veiksmams išreikštą sutarties modifikaciją, tačiau tokia išvada anglosaksų sutarčių teisės doktrinoje nebūtų teisinga dėl keletos priežasčių.

Visų pirma, *estoppel* nesukuria ir nenustato naujų sutarties sąlygų, kurios modifikuotų pirminę rašytinę sutartį ir nedaro atitinkamų pirminės sutarties sąlygų negaliojančių. Taisyklė taikoma esant trim būtinosioms sąlygoms – 1) asmuo duoda aiškų ir nedviprasmišką pažadą, 2) kuris savo turiniu keičia rašytinę sutarties sąlygą ir 3) šio pažado atšaukimas būtų neteisingas asmens, kuris remdamasis šiuo pažadu pradėjo atitinkamai veikti, atžvilgiu.⁸⁴ Sutartiniam santykiui atsirasti anglosaksų teisėje būtinas priešpriešinis reikalavimo patenkinimas (ang. *consideration*),⁸⁵ kuris *estoppel* atveju sunkiai nustatomas, o dažniausiai apskritai neegzistuoja, todėl nesant *consideration*, nėra ir sutartinio santykio. Iš to seka, kad *estoppel* taikymas grindžiamas ne šalių konsensusu, o vienos iš jų pažadu. Pažadą davęs asmuo yra suspenduojamas savo paties pažado ribose, tuo pačiu suspenduojant ir rašytinės sutarties sąlygos privalomumą, tačiau pati sąlyga nepanaikinama ir formaliai lieka galioti. Taigi *estoppel* įgyja „sustabdomąjį“ (ang. *suspension*) poveikį, kuris reiškia, kad formaliai sutartis nėra pakeista, tačiau tam tikrų jos sąlygų privalomumas sustabdytas asmens duoto pažado ribose iki šio pažado atšaukimo. Nustatyta tvarka atšaukus šį pažadą, minėta sutarties sąlyga vėl pradeda veikti ir tampa vykdytina.

Antra, duoto pažado pažeidimas paprastai pagal Anglijos teismų praktiką nėra pagrindas reikalauti nuostolių atlyginimo,⁸⁶ t.y. taikyti sandorio šalies sutartinę atsakomybę kaip tai būtų sutarties pažeidimo atveju. *Estoppel* yra specifinis išimtinio pobūdžio civilinių teisių gynimo būdas, taikomas teisingumo principui konkrečioje byloje užtikrinti. Jau vien ši aplinkybė neleidžia *estoppel* prilyginti šalių susitarimui pakeisti sutartį ir rodo šių dviejų teisinių kategorijų netapatumą. Kita vertus, tam tikros *estoppel* rūšys leidžia kalbėti apie pažadą gavusio asmens nuostolių atlyginimą, tačiau ir šiuo atveju atsakomybės specifika skiriasi nuo sutartinės atsakomybės pagal priteistinių nuostolių dydį, jų nustatymo kriterijus.⁸⁷

Nors kaip minėta formaliai *estoppel* tik sustabdo sutarties sąlygos galiojimą, o pati sutartis lieka nepakeista, žvelgiant iš kontinentinės teisės pozicijos negalima nepastebėti, kad faktiškai šios taisyklės pritaikymas sukuria teisinius padarinius, kurie iš esmės yra tapatūs sutarties pakeitimui. Juk asmens pažado laikymasis reikš ne ką kitą, o naujo (modifikuoto) turinio sutarties sąlygų laikymąsi. Mūsų manymu, aplinkybė, jog Anglijoje *estoppel* nėra laikoma sutarties pakeitimu yra nulemta būtent jau minėto anglosaksų požiūrio į sutarties esmę,

⁸⁴ McKendrick E. Contract law. Text, Cases and Materials. 3rd Edition. London: Oxford University Press, 2008. P. 226-228

⁸⁵ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 17

⁸⁶ McKendrick E. Contract law. Text, Cases and Materials. 3rd Edition. London: Oxford University Press, 2008. P. 223

⁸⁷ Plačiau žr. McKendrick E. Contract law. 2nd ed. London: Oxford University Press, 1994. P. 89 - 98

pagal kurį skirtingai nei romanų germanų teisės tradicijos valstybėse, bendrosios teisės šalyse būtinas sutarties elementas yra priešpriešinio reikalavimo patenkinimas (ang. *consideration*), kurio nesant nėra ir sutarties.

Iš esmės *estoppel* taisyklei analogiška teisinė konstrukcija sutinkama ir kitose valstybėse, įskaitant ir Lietuvą, o taip pat tarptautiniuose privatinės teisės dokumentuose. Štai UNIDROIT principų 2.1.18 str., PECL principų 2:106 str. 1 dalyje bei CISG konvencijos 29 str. 2 dalyje yra nustatytos savo turiniu analogiškos taisyklės, kurios formuluojamos kaip sutarties pakeitimo išlygos išimtys – viena sutarties šalis dėl savo elgesio gali prarasti teisę remtis sutarties pakeitimo išlyga, jeigu kita šalis atitinkamai veikė, remdamasi pirmosios elgesiu. Iš UNIDROIT principų ši formulotė pažodžiui perkelta ir į LR CK 6.183 str. 2 dalį. Lingvistinė normos formulotė suponuoja tris jos taikymo sąlygas:

- 1) rašytinėje sutartyje nustatyta sutarties pakeitimo išlyga
- 2) vienos sutarties šalies elgesys faktiškai keičia sutarties sąlygas
- 3) kita sutarties šalis veikia remdamasi kitos elgesiu, neatitinkančiu sutarties sąlygų

Pagrindinis motyvas, paskatinęs įvesti tokio turinio nuostatą buvo siekis uždrausti sutartinių santykių subjektams elgtis neprognozuojamai ir nenuosekliai, tokiu būdu nukrypstant nuo sąžiningos dalykinės praktikos, pažeidžiant geros valios reikalavimus ir atitinkamai pažeidžiant kitos sandorio šalies teisėtus interesus, kuri remdamasi kitos šalies elgesiu atitinkamai ima modeliuoti savo pačios elgesį.⁸⁸ Kitais žodžiais tariant, minėta išimtis nustatoma ir taikoma teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principo įgyvendinimui sutartiniuose santykiuose. Tiek normos tikslai, tiek jos taikymo sąlygos rodo šios nuostatos tapatumą su angliška *estoppel* taisykle, tačiau kalbant apie šios taisyklės teisinę kvalifikaciją, pastebėtinas tam tikras anglosaksų ir kontinentinės teisės (konkrečiai – Lietuvos) skiriamasis bruožas, kuris gali būti pailiustruotas remiantis Lietuvos teismų praktika.

Reikėtų pastebėti, kad sutartinių santykių subjektų ginčai dėl sutarties pakeitimo išlygos nepaisymo yra pakankamai dažnas reiškinys.⁸⁹ Praktinis LR CK 6.183 str. 2 dalies pritaikymas labai aiškiai atsispindi vienoje iš kasacine tvarka Lietuvos Aukščiausiajame Teisme nagrinėtų bylų, kurioje kilo ginčas dėl nuomos mokesčio permokos priteisimo.⁹⁰ Dvi įmonės negyvenamųjų patalpų nuomos sutarties pagrindu siejo nuomos santykiai. Šioje nuomos sutartyje

⁸⁸ The official Comments to the articles of the UNIDROIT Principles (2010 edition).

<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1> Prisijungimo laikas: 2012-03-09

⁸⁹ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-82/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-349/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-460/2010 ir kt.

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-82/2009

be kita ko buvo numatyta, kad nuomos kaina yra 10 000 Lt. Nepaisant to, nuo 2006 metų sausio mėnesio bankrutuojančios įmonės administratorius (nuomotojas) ėmė išrašinėti ir siųsti nuomininkui PVM sąskaitas – faktūras, kuriose nuomos kaina nurodyta 35 000 Lt. Nuomininkas sąskaitas apmokėdavo, jokių pretenzijų nereiškė ir tokia situacija tęsėsi iki 2007 metų gegužės mėnesio, kol atlikus auditą nuomininko įmonėje buvo nustatyta, kad sąskaitose nurodytos pinigų sumos neatitinka nuomos sutarties sąlygų. Pareiškėjas kreipėsi į bankroto bylą nagrinėjančią teismą ir prašė patvirtinti kreditorinį reikalavimą nuomos mokesčio permokos sumai. Bylai pasiekus kasacinės instancijos teismą buvo išaiškinta: *„iš šalių konkludentinių veiksmų yra pakankamas pagrindas pripažinti esant CK 6.183 straipsnio 2 dalyje nustatytas sąlygas, dėl kurių kasatorius MAXIMA LT, UAB prarado teisę remtis 1999 m. gruodžio 15 d. Negyvenamųjų patalpų nuomos sutarties 10 straipsnio 2 dalyje nustatyta išlyga dėl sutarties pakeitimo įforminimui keliamo rašytinės formos reikalavimo. Taikydamas šią nuostatą byloje apeliacinės instancijos teismas tai reikiamai motyvavo ir pagrindė byloje esančiais įrodymais, kad kasatorius sutiko su nuomos sutarties sąlyga, nustatančia 35 000 Lt dydžio nuomos mokesčių. Apeliacinės instancijos teismas, darydamas tokią išvadą, atsižvelgė ir į tai, kad faktinis nuomos sutarties šalių elgesys tęsėsi pakankamai ilgai ir negalėjo būti pateisinamas kasatoriaus neapdairumu ir ta aplinkybe, jog jis apmokėjo nuomotojo siunčiamas sąskaitas–faktūras tuo laikotarpiu, kai dar nebuvo pasibaigę teisiniai ginčai dėl nuomos sutarties sąlygų pakeitimo vienos šalies reikalavimu. Teisėjų kolegija konstatuoja, kad **nuomos sutarties šalims nesiėmus priemonių sutarties pakeitimui, nustatant 35 000 Lt nuomos mokesčio dydį, įforminti, o kasatoriui laikotarpiu nuo 2006 m. sausio mėnesio iki 2007 m. gegužės mėnesio už patalpų nuomą mokant ne sutartyje nustatytą 10 000 Lt, bet 35 000 Lt dydžio nuomos mokesčių, atsakovas šioje byloje, remdamasis kasatoriaus elgesiu, galėjo laikyti, jog šis sutiko su pasiūlytu nuomos mokesčio pakeitimu. Tokiu atveju šalių elgesys yra pakankamas pagrindas išvadai, kad šalys atsisakė sutarties sąlygos, reikalaujančios sutarties pakeitimus įforminti raštu.**“*

Šis Kasacinio teismo išaiškinimas svarbus tuo aspektu, jog šalių elgesys yra kvalifikuojamas kaip sutarties pakeitimo išlygos atsisakymas ir sutarties sąlygų pakeitimas šalių konkludentiniais veiksmais, nors formaliai pagal sutartį tai turėjo būti padaryta raštu. Skirtingai nei *estoppel*, šiuo atveju tai yra konkludentiniais šalių veiksmais išreikštas sutarties šalių konsensusas, kai vienai sutarties šaliai savo veiksmais pasiūlius pakeisti nuomos sutarties kainą, kita sutarties šalis savo faktiniu elgesiu šį pasiūlymą akceptavo. Pažymėtina, kad po šio susitarimo pirminės sutarties sąlyga laikoma ne sustabdyta, o pakeista, todėl atitinkamai įgyja ne „sustabdomąjį“, o „modifikuojantį“ poveikį.

Aptarus rašytinės sutarties pakeitimo išlygos išimtis, kyla klausimas, ar jos gali būti taikomos tais atvejais, kai privalomą sutarties sudarymo (keitimo) formą numato ne šalių susitarimas, o įstatymas? LR CK 6.192 str. 4 dalyje nustatyta, kad sutarties pakeitimas arba papildymas turi būti tokios pat formos, kokios turėjo būti sudaryta sutartis, išskyrus įstatymų ar sutarties nustatytus atvejus. Kaip pavyzdį panagrinėkime laidavimo sutartį. Pagal LR CK 6.79 str. laidavimo sutartis turi būti rašytinė, o formos nesilaikymas daro sutartį negaliojančia. Ar galėtų šalys į laidavimo sutartį įtraukti sąlygą, pagal kurią sutarties sąlygos gali būti pakeistos žodiniu jos šalių susitarimu? Vertinant LR CK 6.192 str. 4 dalį matyti, kad pati teisės norma yra suformuluota dispozityviai, prioritetą teikiant konkrečiam įstatymų aptartam atvejui arba šalių susitarimui dėl sutarties pakeitimo formos reikalavimo. LR CK specialiosios teisės normos, reglamentuojančios laidavimo sutarties formos reikalavimus atskirai nekalba apie keitimui taikytinus formos reikalavimus, tačiau jeigu pačios šalys įtrauktų minėto turinio nuostatą į sutartį, tai lyg ir nesuponuotų LR CK 6.192 str. 4 dalies pažeidimo, nes patektų į „*sutarties nustatytus atvejus*“. Vis dėlto, mūsų manymu, toks aiškinimas būtų klaidingas. Pirmiausia, pats laidavimo sutarties formos reikalavimas ir jo nesilaikymo pasekmės pagal LR CK 6.79 str. yra formuluojamas imperatyviai, o pagal LR CK 6.157 str. 1 dalį šalys savo susitarimu negali pakeisti, apriboti ar panaikinti imperatyviųjų teisės normų galiojimo ir taikymo. Visų antra, kiekvienas formos reikalavimas tenkina tam tikrus įstatymo leidėjo tikslus,⁹¹ todėl priklausomai nuo šių tikslų reikšmės, reikalaujamos formos nesilaikymo atveju paprastai galimos dvi alternatyvaus pobūdžio teisinės pasekmės – įrodinėjimo priemonių leistinumą apribojimas įrodinėjant sutarties sudarymo faktą arba sutarties negaliojimas. Kaip jau minėta, sutarties sudarymas ir sutarties keitimas savo teisine prasme yra labai artimi vienas kitam teisiniai veiksmai, todėl galima teigti, kad nepriklausomai nuo sutarties sąlygos turinio (pakeista ji ar ne), įstatymų leidėjas bet kuriuo atveju reikalauja, kad šios sąlygos būtų užfiksuotos raštu, nes tik tokiu būdu gali būti pasiekti tikslai, dėl kurių atitinkamas formos reikalavimas yra nustatomas. Priešingu atveju, pripažįstant šalių teisę keisti sutarties sąlygas konkludentiniais veiksmais arba žodžiu netgi ir tais atvejais, kai privalomą rašytinės formos reikalavimą nustato įstatymas, būtų iš esmės neįmanomas tikslų pasiekimas, dėl kurių yra nustatomi formos reikalavimai (įrodinėjimo palengvinimas, silpnesniosios sandorio šalies apsauga ir kt.). Dėl to konstatuotina, jog sutartis, kuriai įstatymas numato privalomą rašytinės formos reikalavimą, gali būti pakeista tik tokia pačia forma, išskyrus atvejus, kai pats įstatymas numato kitaip. Tuo atveju, jeigu reikalavimo nėra laikomasi, sutarties pakeitimui taikomi įstatyme numatyti rašytinės formos nesilaikymo teisiniai padariniai – įrodinėjimo priemonių leistinumą apribojimas arba sutarties negaliojimas. Mūsų aptariamo laidavimo atveju, žodinis sutarties pakeitimas vadovaujantis LR CK 6.79 str.

⁹¹ Zweigert K., Kötz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 315

turėtų būti negaliojantis. Pažymėtina, jog dėl iš esmės panašių motyvų analogiškos pozicijos yra laikomasi ir Anglijoje taikant *estoppel* taisyklę, kur pagrįstai teigiama, jog *estoppel* doktrina neturėtų padaryti sandorio galiojančio tais atvejais, kai pagal įstatymo leidėjo valią imperatyvaus formos reikalavimo nesilaikymas daro sandorį negaliojančiu.⁹²

Trečioji taisyklė

Notarinė sandorio forma yra labiausiai kvalifikuota sandorių formos rūšis, kurią paprastai įstatymas numato civilinei apyvartai svarbiausiems ir sudėtingiausiems sandoriams įforminti. Apie ją plačiau buvo kalbėta šio darbo 2.2.2 poskyryje, todėl šioje darbo dalyje bus aptarta šios formos reikšmė sutarties keitimui. Kalbant apie sutarties, kuriai įstatymas numato privalomą notarinės formos reikalavimą, sąlygų pakeitimą iš esmės galima pritaikyti tą pačią argumentaciją, pagal kurią priėjome išvados, kad sutartis, kuriai įstatymas numato privalomą rašytinės formos reikalavimą, gali būti pakeista tik tokia pačia forma, išskyrus atvejus, kai pats įstatymas numato kitaip. Būtent tokia išvada atsispindi LR CK 6.183 str. 3 dalyje, pagal kurią notarinės formos sutartis gali būti nutraukta, pakeista ar papildyta tik notarine forma. Tokio reguliavimo tikslingumas ir pagrįstumas nekelia abejonių tais atvejais, kai notarinės formos reikalavimas imperatyviai nustatytas įstatymo.

Vis dėlto vertėtų prisiminti, kad notarinės sutarties formos reikalavimą gali nustatyti ne tik įstatymai. Sutinkamai su LR CK 1.77 str., 6.192 str. 5 dalimi, sutartinių santykių subjektai gali patys susitarti dėl notarinės formos sutarties sudarymo, nors pagal įstatymą toks įforminimas ir nėra privalomas. Tokia galimybė išplaukia iš sutarčių laisvės principo. Kaip tokiu atveju yra su sutarties sąlygų pakeitimu? Kaip matyti iš LR CK 6.183 str. 3 dalies gramatinės formuluotės, įstatymas atskirai neišskiria įstatymo ir sutarties numatyto notarinės formos reikalavimo, todėl vertinant pagal minėtą straipsnį atsakymas turėtų būti vienareikšmis – sutartis, kuri yra sudaryta notarine forma negali būti pakeista jokių kitu būdu. Teisės norma yra imperatyvi ir nenumato jokių išimčių. Tenka konstatuoti, kad dėl tokio teisinio reguliavimo susiklosto ganėtinai paradoksali situacija, kai sutarties šalys, įgyvendindamos sutarties laisvės principą tampa savo pasirinktos sutarties formos ir įstatymo „įkaitais“. Net ir tais atvejais, kai abi susitarimo šalys sutarties pakeitimui tenkintų ir mažiau kvalifikuota susitarimo forma, toks susitarimas būtų niekinis ir negaliojantis, kaip prieštaraujantis imperatyviai įstatymo normai. Manome, kad tokia situacija sutarties laisvės principo kontekste netoleruotina.

Šiai dienai sunku pasakyti, ar LR CK 6.183 str. 3 dalis yra sąmoningas įstatymo leidėjo siekis suabsoliutinti notarinės sutarties formos reikšmę, ar tiesiog juridinės technikos netobulumas. LR CK 6.183 str. 3 dalies komentaras šiuo klausimu trumpas, neinformatyvus ir

⁹² Chitty on Contracts / gen. ed. H. G. Beale. London: Sweet&Maxwell, 2004. Vol. 1. P. 365

mūsų nagrinėjamos problematikos neaptaria bei atsakymų nepateikia.⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje iki šiol LR CK 6.183 str. 3 dalis buvo taikoma tik toms sutartims, kurioms privalomą notarinę formą nustato įstatymas.⁹⁴ Tuo tarp minėto straipsnio taikymo ir aiškinimo klausimas nebuvo keliamas tais atvejais, kai notarinę formą pasirenka pačios sutarties šalys. Kalbant apie žemesniųjų instancijų teismų praktiką tenka konstatuoti, kad teismai šį imperatyvą be jokių didesnių problemų sėkmingai taiko. Vienoje Kauno apygardos teisme apeliacine tvarka nagrinėtų bylų ginčas kilo iš paskolos teisinių santykių. K. G. ir D. A. V. sudarė notarinės formos paskolos sutartį, pagal kurią K. G. paskolino D. A. V. 110 000 Lt bei nustatė skolos gražinimo terminą – 2008-11-12 d. Prievolės įvykdymas buvo užtikrintas hipoteka, įkeičiant D. A. V. nuosavybės teise priklausantį žemės sklypą. Skolininkui nustatytu terminu negražinus skolos, kreditorius pradėjo priverstinio išieškojimo iš hipoteka įkeisto turto procedūrą. Kilus ginčui dėl išieškojimo teisėtumo, skolininkas kaip vieną iš atsikirtimo motyvų nurodė paskolos sutarties sąlygų pakeitimą ir nurodė, kad paskolos sutarties gražinimo terminas abipusiu šalių susitarimu buvo pratęstas iki 2009-12-12 dienos abiem sutarties šalims sutartyje savo ranka padarant atitinkamus įrašus ir pasirašant, todėl kreditorius neturėjo teisės reikalauti skolos gražinimo anksčiau nei sueis šis terminas. Teismas šį apelianto motyvą atmetė ir konstatavo: „CK 6.183 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad notarinės formos sutartis gali būti nutraukta, pakeista ar papildyta tik notarine forma, todėl atmestinas atskirojo skundo argumentas, kad bendru šalių sutarimu K. G. pratęsė paskolos gražinimo terminą iki 2009-12-12, apie tai padarydamas atitinkamus įrašus sutartyje, nes šio sutarties pakeitimams yra privaloma notarinė forma.“⁹⁵ Iš aptartos situacijos galima būtų daryti prielaidą, jog tuo metu, kai abi šalys pasiekė susitarimą ir ranka pasirašė atitinkamus sutarties pakeitimus, tai visiškai atitiko jų vidinę valią dėl paskolos gražinimo termino pakeitimo. Ir tik kilus ginčui, formali ir nelanksti LR CK 6.183 str. 3 dalis tapo pagrindu kreditoriui „išsižadėti“ savo susitarimo, išreikšto paprasta rašytine forma. Vertinant teisingumo, sąžiningumo bei protingumo principų aspektu, vargu ar galėtume tokį kreditoriaus elgesį laikyti sąžiningu, tačiau kita vertus, pats įstatymas sudaro prielaidas susiklostyti tokiai situacijai.

Taigi, LR CK 6.183 str. 3 dalies taikymas sutarties keitimui nekelia abejonių tais atvejais, kai privalomą notarinę sutarties formą nustato įstatymas. Tačiau tais atvejais, kai įstatymas tokios formos nereikalauja, bet pačios šalys nusprendžia pasirinkti sutartį sudaryti pas notarą, reikalavimas jos papildymui ir pakeitimui taip pat laikytis notarinės formos kelia pagrįstą

⁹³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. T. 1. Vilnius: Justitia, 2003. P. 229

⁹⁴ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-538/2007

⁹⁵ Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-290-264/2010

abejonių dėl šios teisės normos suderinamumo su sutarčių laisvės, konsensualizmo bei teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principais. Mūsų manymu, reikėtų sutikti su prof. E. Baranausko nuomone, jog LR CK 6.183 str. 3 dalyje įtvirtintas reikalavimas yra perdėto imperatyvų naudojimo reguliuojant privatinis santykius pavyzdys.⁹⁶ Dėl šios priežasties įstatymų leidėjui būtų pravartu pagalvoti apie minėto straipsnio patikslinimą, numatant, kad jis taikomas tik tais atvejais, kai privalomą notarinės sutarties formos reikalavimą nustato įstatymas.

Apibendrinami šį poskyrį, galime padaryti išvadą, jog pagal bendrąją taisyklę sutarties formos reikšmė sutarties sąlygų keitimui tiesiogiai priklauso nuo to, kokią formos reikalavimą sutarties sudarymui nustato įstatymas arba šalių susitarimas. Mažiausiai problemų kyla tais atvejais, kai įstatymas ar šalių susitarimas sutarties sudarymui nenumato jokio konkretaus formos reikalavimo. Tai reiškia, kad tokiais atvejais sutarties sąlygų pakeitimui pakanka abipusio jos šalių susitarimo, nepriklausomai nuo to, kokia forma jis yra išreikštas.

Praktiškai visose valstybėse yra tam tikra kategorija sutarčių, kurioms pozityvioji teisė numato paprastos rašytinės formos reikalavimą, todėl keičiant tokių sutarčių sąlygas, tai turi būti daroma tokiu pat būdu. Privalomą formos reikalavimą gali nustatyti ir šalių susitarimas. Sutarties sąlyga, pagal kurią susitariama visus sutarties pakeitimus įforminti joje nustatytu būdu vadinama *sutarties pakeitimo išlyga*. Išlygoje nustatyto reikalavimo nesilaikymas dažniausiai daro sutarties pakeitimus negaliojančius. Tokiu būdu sutarties forma sureikšminama iki tokio lygio, kokio nori kontrahentai. Vis dėlto, siekiant teisingo ginčo sprendimo, taip pat sąžiningos sutarties šalies interesų apsaugos, sutartinių santykių praktikoje susiformavo tam tikros išimtys. Anglijoje taikoma *estoppel* taisyklė, pagal kurią asmeniui, kurio elgesys leidžia kontrahentui pagrįstai manyti, jog jis atsisako arba modifikuoja tam tikrą sutarties sąlygą ir šio elgesio pagrindu kita sutarties šalis ima atitinkamai modeliuoti savo elgesį, neleidžiama atšaukti savo pažado. Tokiu būdu pažadą davęs asmuo yra suspenduojamas savo paties pažado ribose, tuo pačiu suspenduojant ir rašytinės sutarties sąlygos privalomumą, tačiau pati sąlyga nepanaikinama ir formaliai lieka galioti. *Estoppel* anglosaksų teisėje nėra laikoma sutartiniu santykiu. Analogiška teisinė konstrukcija sutinkama ir kitose šalyse, įskaitant Lietuvą, taip pat tarptautiniuose dokumentuose, tačiau teisiškai tai kvalifikuotina sutarties sąlygų pakeitimu šalių konkludentiniais veiksmais. Ši išimtis netaikytina sutartims, kurių privalomą formą nustato įstatymas, nes būtų iš esmės apsunkintas tikslų, kurių siekiama nustatant formos reikalavimus, pasiekimas.

Tais atvejais, kai sutartis pagal įstatymą turi būti notarinės formos, tai ir jos pakeitimas turi būti įformintas notarine tvarka. Šis reikalavimas netaikytinas tų sutarčių keitimui, kurių sudarymą notarine tvarka pasirinko šios sutarties šalys, nes priešingu atveju būtų pažeisti

⁹⁶ Baranauskas E. Ar teismui lengva išlikti tik interpretatoriumi? // Jurisprudencija. 2009, Nr. 2(116). P. 207

sutarčių laisvės, konsensualizmo bei teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai ir pernelyg suabsoliutinta sutarties formos reikšmė, kas yra pastebima analizuojant LR CK 6.183 str. 3 dalį.

3.4. Sutarties negaliojimas

Net ir moderniausios privatinės teisės sistemos, kuriose sutartinių santykių reguliavimas grindžiamas sutarties šalių valios autonomijos, konsensualizmo bei sutarčių laisvės principais yra neįsivaizduojamos be sandorių negaliojimo instituto. Prof. A. Dambrauskaitė pažymi, kad sandorių negaliojimas – tai viena iš esminių civilinės teisės temų,⁹⁷ o šį jos teiginį patvirtina prof. V. Mikelėno pateikiama statistika, pagal kurią apytiksliai ketvirtadalį visų teismuose nagrinėjamų civilinių bylų sudaro būtent sandorių pripažinimo negaliojančiais bylos.⁹⁸ Ko gero nesuklysimė teigdami, jog praktiškai visose valstybėse kaip atskiras sandorio negaliojimo pagrindas yra išskiriamas reikalaujamos sandorio formos nesilaikymas. Visa tai lemia, kad nagrinėjant sutarties formos reikšmę sutartiniuose santykiuose sutarties negaliojimo klausimas turėtų būti aptartas. Todėl šiame darbo poskyryje bus nagrinėjamas sutarties negaliojimas kaip reikalaujamos sandorio formos nesilaikymo pasekmė.

Nepaisant valstybių privatinės teisės unifikavimo reikšmės didėjimo, sandorių negaliojimo klausimai vis dar lieka nacionalinės teisės reguliavimo dalyku.⁹⁹ Dėl šios priežasties kiekvienos valstybės pozityviojoje teisėje nustatant tam tikrus sutarčių formos reikalavimus, skirtingai vertinama šios formos reikšmė sutarties galiojimui. Pavyzdžiui, absoliuti dauguma kontinentinės teisės valstybių numato, jog nekilnojamojo turto perleidimo sandoriai turi būti notarinės formos ir su šio reikalavimo laikymusi sieja sandorio galiojimą, o štai Prancūzijos Civilinio kodekso 1583 str. leidžia žemės sklypo pirkimo – pardavimo sutartį sudaryti žodžiu.¹⁰⁰ Kadangi objektyviai neįmanoma aptarti visų valstybių nacionalinės teisės specifikos, daugiausia dėmesio skirsime Lietuvos teisiniam reguliavimui.

Bendrosios teisės normos, nustatančios sandorio negaliojimo pagrindą dėl formos ydingumo, išdėstytos LR CK 1.93 straipsnyje, iš kurio galima išskirti dvi nagrinėjamos temos aspektu svarbiausias taisykles:

- 1) *Įstatymų reikalaujamos formos nesilaikymas sandorį daro negaliojantį tik tuo atveju, kada toks negaliojimas įsakmiai nurodytas įstatymuose;*
- 2) *Įstatymų reikalaujamos notarinės formos nesilaikymas sandorį daro negaliojantį;*

Pirmoji taisyklė suponuoja, jog įstatymų reikalaujamos sutarties formos nesilaikymas automatiškai nedaro jos negaliojančios, kadangi būtina tokių teisinių pasekmių sąlyga yra

⁹⁷ Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Vilnius: Justitia, 2009. P. 15

⁹⁸ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia. 2006, Nr. 4(62). P. 2

⁹⁹ Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Vilnius: Justitia, 2009. P. 19

¹⁰⁰ French Civil Code. <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=22&r=519> Prisijungimo laikas: 2012-03-12

imperatyvi įstatymo nuostata, kurioje būtų aiškiai nurodyti tokio pobūdžio padariniai, kaip tai yra padaryta, pavyzdžiui, LR CK 6.79 str.: „*laidavimo sutartis turi būti rašytinė. Rašytinės formos nesilaikymas laidavimo sutartį daro negaliojančią*“. Pažymėtina, jog pagal LR CK 1.93 str. 1 dalies gramatinę formuluotę sandorio negaliojimas gali būti nustatytas ne tik LR CK, bet ir kituose įstatymuose, tačiau tai labiau aktualu kitos rūšies, pavyzdžiui, vienašaliams sandoriams. LR CK normų analizė rodo, jog iš viso LR CK yra 11 sutarčių rūšių, kuriuose įsakmiai nurodyta, jog rašytinės formos nesilaikymas atitinkamą sutartį daro negaliojančią. Prie tokių sutarčių priskiriamos įkeitimo, laidavimo, garantijos, rankpinigių, preliminarioji, įmonės nuomos, franšizės, distribucijos, kreditavimo, turto patikėjimo ir taikos sutartys. Nors pats taisyklės formulavimas rodo išimtinį jos pobūdį iš bendrosios nuostatos, jog sutarties formos nesilaikymas nedaro jos negaliojančios, vis dėlto pastebėtina, kad šis skaičius yra pakankamai didelis. Tai rodo, kad sutarties formos, kaip vienos iš sandorio galiojimo sąlygų, reikšmės daugeliu atveju negalima nuvertinti. Kita vertus, tai nereiškia, jog įstatymo leidėjo valia formalizuoti tam tikrų kategorijų sutarčių sudarymą yra neadekvatus formalizmo sureikšminimas. Kaip jau minėta, įstatymo nustatyta rašytinė sutarties forma atlieka konkrečias funkcijas, apie kurias plačiau kalbėjome šio darbo 2.2 poskyryje. Siekis užtikrinti šias funkcijas matomas ir mūsų išvardintų sutarčių rūšių atžvilgiu. Teisinėje literatūroje pripažįstama, jog laidavimo bei garantijos sutartims privaloma rašytinė forma nustatoma siekiant apsaugoti šalis nuo impulsyvaus, neapgalvoto sprendimo neįvertinus visų reikšmingų aplinkybių.¹⁰¹ Tokiu būdu susitarimo forma įgyja informacinį bei apsauginį poveikį. Kita dalis išskirtų sutarčių - įmonės nuomos, franšizės, distribucijos, kreditavimo – yra komercinės sutartys, kurių svarba civilinei apyvartai neturėtų būti kvestionuojama. Dėl šios priežasties civilinės apyvartos stabilumo, aiškumo interesais, taip pat siekiant sumažinti įvairių ginčų kilimo tikimybę, užtikrinti tam tikrus viešosios teisės imperatyvus (pvz. mokestinių prievolių vykdymą) nustatoma privaloma rašytinė šių sutarčių forma kaip būtina sutarties galiojimo sąlyga. Forma šiuo atveju atlieka įrodomąją bei apsauginę funkcijas. Taigi nors LR CK įtvirtinta nemažai sutarčių, kurių rašytinės formos reikalavimo nesilaikymas daro jas negaliojančiomis, tačiau toks teisinis reguliavimas laikytinas racionalių bei pagrįstu tiek privataus, tiek viešojo intereso apsaugos motyvais, todėl negali būti traktuojamas kaip pernelyg didelis sutarties formos ir tuo pačiu formalizmo principo sureikšminimas. Toks reguliavimas be kita ko atitinka ir bendrąsias europines privatinės teisės tendencijas. Teisės doktrinoje pastebima, jog įvairių valstybių praktikoje matomas įstatymų leidėjų siekis didinti sutarties formos reikšmę, tuo visų pirma siekiant vartotojų teisių apsaugos. Tai leidžia kai kuriems autoriams kalbėti apie formalizmo renesansą.¹⁰²

¹⁰¹ Chen – Wishart M. Contract law. Oxford; New York: Oxford University Press, 2008. P. 167

¹⁰² Zweigert K., Kötz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 319

LR CK 1.93 str. 3 dalis yra skirta notarinės formos sandoriams. Jau minėta, kad nustatant šią formą siekiama užtikrinti teisėtumą civiliniuose teisiniuose santykiuose, apsaugoti ne tik sandorio šalis, bet ir viešąjį interesą. Todėl net pasiekus susitarimą dėl tam tikrų teisių ir pareigų, tačiau jo neišforminus notarine tvarka, sandoris negalios. Ši taisyklė Lietuvos teisėje taikoma griežtai, išskyrus vienintelę išimtį, kai viena iš šalių visiškai ar iš dalies įvykdė sandorį, o kita šalis vengia jį įforminti notarine tvarka, teismas sandorį įvykdžiusios šalies reikalavimu gali pripažinti jį galiojančiu. Teismų praktikoje ši išimtis taikoma tik esant visoms būtinosioms jos taikymo sąlygoms.¹⁰³ Todėl konstatuotina, kad notarinių sutarčių atvejais susitarimo forma yra būtina sandorio galiojimo sąlyga, kas rodo faktiškai absoliutų formalizmo principo dominavimą šių kategorijų sandoriuose.

Skirtingai nei paprastos rašytinės formos atveju, LR CK 1.93 str. 3 dalis nereikalauja jokių specialių teisės normų, kuriose būtų įsakmus nurodymas apie formos nesilaikymo teisinius padarinius, kaip tai yra šio straipsnio 1 dalyje. Šiuo aspektu įdomus nekilnojamojo daikto pirkimo – pardavimo bei įmonės pirkimo – pardavimo sutarties teisinis reguliavimas. Pagal LR CK 6.393 str. 1 dalį, nekilnojamojo daikto pirkimo – pardavimo sutartis turi būti notarinės formos, o pagal šio straipsnio 2 dalį formos reikalavimų nesilaikymas sutartį daro negaliojančią. Manytume, kad toks teisinis reguliavimas yra perteklinis ir iš esmės dubliuoja LR CK 1.93 str. 3 dalį. Įstatymui nustačius reikalavimą nekilnojamojo daikto pirkimo – pardavimo sutartis sudaryti notarine forma, jo nesilaikymo atveju sandoris bus pripažįstamas negaliojančiu LR CK 1.93 str. 3 dalies pagrindu. Tuo tarpu LR CK 6.393 str. 2 dalis jokios papildomos teisinės reikšmės nesuteikia. Galbūt galima daryti prielaidą, jog įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į ypatingą šios sutarties objektą ir jo socialinę reikšmę, tokiu būdu siekė akcentuoti notarinės sandorio formos laikymosi svarbą. Vis dėlto, tai nėra teisiškai pagrįstas motyvas. Juolabiau, kad pagal juridinės technikos taisykles, teisės normoms turi būti taikomas ekonomiškumo kriterijus.¹⁰⁴ Iš esmės analogiškai yra ir įmonės pirkimo – pardavimo sutarties atveju (LR CK 6.403 str. 1 ir 2 d.). Vistik reikėtų atkreipti dėmesį, kad 6.403 str. 1 dalis numato ne tik notarinę sutarties formą, tačiau ir kitus papildomus formos reikalavimus – vieno rašytinio dokumento pasirašymas, abiejų šalių parašai, įstatyme nurodytų priedų buvimas. Todėl net ir sudarius sutartį notarine forma, tačiau nesant bent vieno iš straipsnio 1 dalyje nurodytų elementų, įmonės pirkimo – pardavimo sutartis bus negaliojanti 6.403 str. 2 dalies pagrindu. Dėl šios priežasties manytina, kad jeigu LR CK 6.403 str. 2 dalies buvimą ir galima pateisinti, tai LR CK 6.393 str. 2 dalies egzistavimui pagrįsti racionalių argumentų surasti sunku. Dėl to įstatymų leidėjui būtų tikslinga pagalvoti apie šio iš esmės nebūtiną formalumą panaikinimą.

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-151/2011

¹⁰⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2009. P. 243

Apibendrinami galime teigti, jog sutarties negaliojimas yra išimtinė bendrosios taisyklės, pagal kurią formos nesilaikymas nedaro sandorio negaliojančio, pasekmė. Lietuvos teisėje šių išimčių yra nemažai, tačiau įstatymo leidėjo valią formalizuoti tam tikrą kategorijų sutarčių sudarymą nereikėtų vertinti kaip neadekvatų formalizmo sureikšminimą, nes tokių padarinių nustatymui galima rasti racionalų pagrindimą. Tuo tarpu notarinių sutarčių atvejais susitarimo forma yra būtina sandorio galiojimo sąlyga, kas neabejotinai šiame kontekste reiškia formalizmo dominavimą prieš konsensualizmą.

Taigi šiame darbe pristatėme formalizmo ir konsensualizmo principų sampratą, šių principų kontekste apžvelgėme susitarimo formos istorinės raidos tendencijas. Taip pat pristatėme sutarčių teisėje egzistuojančias sutarčių formas, panagrinėjome jų atliekamas funkcijas. Kaip neatsiejamą nuo sutarčių formos tematikos aptarėme sutarties teisinės registracijos institutą. Galiausiai analizavome, koku būdu pasireiškia sutarties formos įtaka sutarčių aiškinimui, keitimui bei negaliojimui. Tai leidžia teigti, jog baigiamojo darbo uždaviniai yra įvykdyti, o tikslas - pasiektas. Beabejo, tikslo pasiekimas yra sąlyginis, nes ribota darbo apimtis objektyviai neleidžia išsamiai išnagrinėti visų šios srities praktinių ir teorinių problemų, todėl aptarėme, mūsų manymu, tik svarbiausius klausimus. Daugiau dėmesio būtų galima skirti draudimo remtis liudytojų parodymais, kaip procesinei sankcijai dėl įstatymų reikalaujamos rašytinės formos nesilaikymo, analizei, taip pat plačiau panagrinėti sandorio, kuriam būtina notarinė forma, pripažinimo galiojančiu problematiką ir kt.

Darbo eiga ir pats darbas parodė, jog pradžioje iškelta hipotezė pasitvirtino – nepaisant silpnėjančių formalizmo tendencijų šiuolaikinėje privatinėje teisėje, susitarimo forma vis dar yra svarbus ir reikšmingas sutartinių santykių elementas. Tikėtina, jog formos reikšmė visiškai neišnyks ir ateityje, nes jos atliekamos funkcijos yra būtina sąlyga sklandžiam ir stabiliam civilinės apyvartos funkcionavimui.

IŠVADOS

1. Istoriškai nuo pat romėnų teisės laikų sutartiniuose santykiuose ilgus amžius akivaizdžiai dominavo formalizmo principas, ko pasekoje sutartims dažnai buvo keliami griežti formos reikalavimai, su kurių laikymusi buvo siejamas jos galiojimas. Pastaruoju metu išryškėjo priešinga - konsensualizmo stiprėjimo ir formalizmo silpnėjimo - tendencija. Prioritetinis konsensualizmo įtvirtinimas matomas tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose privatinės teisės šaltiniuose.
2. Žodžiu ir konkludentiniais veiksmais sudarytos sutartys geriausiai atspindi konsensualizmo ir sutarčių laisvės principus sutartiniuose santykiuose, nes valios išraiškos forma šiuo atveju reikalinga tik tam, kad susitarimo šaliai taptų aiški kontrahento vidinė valia. Nors kiekybiniu požiūriu šios formos sutarčių sudaroma daugiausia, vis dėlto šiuolaikinės rinkos ekonomikos dinamiškumas ir teisinių santykių specifika lemia, jog šios susitarimų formos dažnai yra nepakankamos, dėl ko atsiranda labiau kvalifikuotų susitarimo formų poreikis.
3. Rašytinės formos sutarties reikšmė pasireiškia per jos atliekamas funkcijas. Realizuojant *įrodinėjimo funkciją* yra palengvinamas sutarties sudarymo fakto bei atskirų jos sąlygų turinio įrodinėjimas. *Informacinė (pažintinė) funkcija* leidžia asmenims aiškiau suvokti ir įvertinti visas iš sutarties kylančias teises ir pareigas, skatina sutartinių santykių subjektų apdairumą, rūpestingumą bei padeda išvengti skubotų sprendimų priėmimo. Įgyvendinant *apsauginę funkciją* siekiama silpnesniosios sutarties šalies interesų užtikrinimo, taip pat civilinės apyvartos skaidrumo, stabilumo bei teisėtumo stiprinimo.
4. Notarinė sutarties forma įgyvendina ne tik bendrąsias, bet ir specialiąsias rašytinės formos funkcijas, kurios yra nulemtos notaro, kaip valstybės įgalioto pareigūno, dalyvavimo sutarčių sudarymo procese. *Prevencinio teisingumo funkcija* realizuojama notarui atliekant išankstinį sudaromo sandorio teisėtumo įvertinimą, tokiu būdu iki minimumo sumažinant neteisėtų sandorių sudarymo tikimybę. *Privataus intereso apsaugos funkcija* atliekama notarui tikrinant sutarties šalių tapatybę, veiksnumą, išaiškinant sandorio teises pasekmes. *Įrodinėjimo funkcija* palengvina įrodinėjimo procesą, nes notarinės formos dokumentams suteikiama *prima facie* įrodomoji galia. Siekiant išvengti nepagrįsto valstybės kišimosi į privačius asmenų santykius, įstatymas notarinę formą turėtų nustatyti išimtiniais atvejais itin socialiai reikšmingų sandorių sudarymui.
5. LR CK kaip dominuojanti įtvirtinta deklaratyvinė sutarties registracijos funkcija, tuo tarpu konstatuojamoji funkcija nustatyta tik išimtiniais įstatymo numatytais atvejais. Vis dėlto ir šiais išimtiniais atvejais tikslai, kurių siekiama nustatant registracijos reikalavimą, gali būti pasiekti apsiribojant deklaratyvinės sutarties registracijos reikšmės suteikimu, tokiu būdu išvengiant nepagrįsto formalizmo.

6. Praktikoje taikant sutarties neįregistravimo viešame registre teisinės pasekmes teismai nevisada tinkamai atskiria daikto, kaip civilinių teisių objekto, jo įgijimo pagrindo (juridinio fakto) bei šio juridinio fakto pasekoje atsiradusios daiktinės teisės registracijos reikalavimus.
7. Susiklosčius specifinei situacijai, kai tą patį daiktą ar daiktines teises į jį teisėtai įgyja keli asmenys, sandorio teisinė registracija iš deklaratyvinės įgyja konstatuojamąją reikšmę, todėl LR CK 1.75 str. 3 ir 4 dalys vertintinos kaip šio straipsnio 1 dalies išimtys.
8. Sutarties formos įtaka sutarčių aiškinimui pasireiškia per įrodinėjimo priemonių leistinumo taisykles. Anglijoje taikant objektyvųjį sutarčių aiškinimo metodą rašytinės sutarties tekstas yra vienintelė leistina įrodinėjimo priemonė. Dėl šios taisyklės griežtumo Anglijos teismų praktikoje sukurta nemažai išimčių, kas sutarčių aiškinimo procese rodo rašytinės sutarties teksto reikšmės absoliutinimo mažėjimo tendenciją ir atitinkamai leidžia kalbėti apie žodinių susitarimų bei faktinio šalių elgesio svarbos didėjimą. Lietuvoje privaloma rašytinė sutarties forma įgyja sutarčių aiškinimo priemonės ribojantį poveikį, t.y. formos reikalavimo nesilaikymas lemia vienos iš įrodinėjimo priemonių – liudytojų parodymų – draudimą, kurio teismas esant įstatymo nustatytoms sąlygoms gali netaikyti.
9. Sutarties formos reikšmė sutarties sąlygų keitimui tiesiogiai priklauso nuo to, kokią formos reikalavimą sutarties sudarymui nustato įstatymas arba šalių susitarimas. Nesant jokio formos reikalavimo, sutarties sąlygų pakeitimui pakanka bet kokios formos abipusio šalių susitarimo. Sutartyje esant sutarties pakeitimo išlygai, sąlygų pakeitimas privalo atitikti jos reikalavimus, išskyrus atvejus, kai asmens elgesys leidžia kontrahentui pagrįstai manyti, kad jis modifikuoja tam tikrą sutarties sąlygą ir šio elgesio pagrindu kita sutarties šalis ima atitinkamai modeliuoti savo elgesį. Ši išimtis netaikytina sutartims, kurioms privalomą formą nustato įstatymas.
10. Sutartis, kuriai įstatymas numato privalomą notarinę formą, gali būti pakeista tik tokia pat forma. Šis reikalavimas netaikytinas kai sutarties sudarymui notarinę formą pasirinko sutarties šalys, nes priešingu atveju būtų pažeisti sutarčių laisvės, konsensualizmo bei teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai ir pernelyg suabsoliutinta sutarties formos reikšmė, kas yra pastebima Lietuvos teisėje analizuojant LR CK 6.183 str. 3 dalį.
11. Sutarties negaliojimas yra išimtinė bendrosios taisyklės, pagal kurią formos nesilaikymas nedaro sandorio negaliojančio, pasekmė. Lietuvos teisėje šių išimčių yra nemažai, tačiau įstatymo leidėjo valia formalizuoti tam tikrą kategorijų sutarčių sudarymą nevertintina kaip neadekvatus formalizmo sureikšminimas, nes tokių padarinių nustatymui randamas racionalus pagrindimas.

SANTRAUKA

Susitarimo formos reikšmė sutartiniuose santykiuose

Pagrindinės sąvokos: *konsensualizmas; formalizmas; sutarties forma; sutarties registracija; sutarties keitimas; aiškinimas;*

Sutartiniai santykiai yra visos civilinės apyvartos funkcionavimo ir egzistavimo pagrindas, todėl įvairūs sutartinių santykių aspektai jau seniai yra tapę mokslinio pažinimo objektu. Šiame darbe pasitelkiant įvairius mokslinio tyrimo metodus siekiama išanalizuoti santykinai siaurą sutarčių teisės sritį - susitarimo formos reikšmę sutartiniuose santykiuose.

Pirmojoje darbo dalyje pateikiama konsensualizmo ir formalizmo principų samprata, šių principų kontekste pristatomos susitarimo formos istorinės raidos tendencijos. Antroji darbo dalis skirta sutarčių teisėje egzistuojančių sutarčių formų ir jų atliekamų funkcijų analizei. Trečiojoje darbo dalyje yra aptariama susitarimo formos reikšmė atskiruose sutartinių santykių etapuose. Šiame skyriuje analizuojamas sutarties registracijos institutas, nagrinėjama formos reikšmė sutarčių aiškinimui, keitimui ir negaliojimui. Kiekviename darbo skyriuje siekiama atkreipti dėmesį į atitinkamos srities praktines ir teorines problemas.

Darbo eiga parodė, jog iškelta hipotezė pasitvirtino. Nepaisant silpnėjančių formalizmo tendencijų šiuolaikinėje privatinėje teisėje, susitarimo forma išlieka svarbus ir reikšmingas sutartinių santykių elementas. Susitarimo formos įtaka vienokiu ar kitokiu aspektu jaučiama visuose aptartuose sutartinių santykių etapuose.

SUMMARY

The significance of agreement form in contractual relationships

Key words: *consensualism; formalism; form of a contract; registration of a contract; modification of a contract; interpretation;*

The existence and functioning of civil turnover is based on contractual relationships. This is the reason why various aspects of contractual relationships has long become an object of scientific knowledge. The main purpose of this study is to analyse the significance of agreement form in contractual relationships which is relatively narrow field of contract law.

The concept of consensualism and formalism and its historical review is the subject of the first part of this study. The second part is devoted to represent the different forms of contracts and the functions which it performs in contract law. The significance of agreement form in individual stages of the contractual relationships is discussed in the third part. The author analyses the registration of a contract, also discusses the importance of formal requirements to the interpretation, modification and nullity of a contract. Also it is tried to draw an attention to practical and theoretical problems in each chapter.

The study has shown that the hypothesis was confirmed. Despite the weakening trends of formalism in modern private law, the form of agreement still remains an important and significant element of the contractual relationships. The influence of form is felt in all individual stages of the contractual relationships which an author has discussed.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262
3. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.127, 4.170, 4.171, 4.172, 4.173, 4.174, 4.175, 4.176, 4.177, 4.178, 4.179, 4.180, 4.181, 4.182, 4.183, 4.184, 4.185, 4.186, 4.187, 4.188, 4.189, 4.190, 4.191, 4.192, 4.193, 4.195, 4.196, 4.197, 4.198, 4.199, 4.200, 4.201, 4.202, 4.204, 4.206, 4.207, 4.209, 4.210, 4.211, 4.212, 4.213, 4.214, 4.216, 4.219, 4.220, 4.221, 4.223, 4.224, 4.225, 4.226, 4.256 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 4.1921, 4.1941 straipsniais įstatymas // Valstybės žinios. 2012, Nr. 6-178
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36 – 1340
5. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 100 – 2261
6. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas // Valstybės žinios. 1992. Nr. 28 – 810
7. Lietuvos Respublikos sutarčių registro įstatymas // Valstybės žinios. 2010, Nr. 139-7115
8. Lietuvos Respublikos valstybės registrų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 86-2043
9. Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių // Valstybės žinios. 1995. Nr. 102 – 2283
10. Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2001-08-17 įsakymas Nr. 258 „Dėl daiktų pardavimo ir paslaugų teikimo, kai sutartys sudaromos naudojant ryšio priemones, taisyklių patvirtinimo” // Valstybės žinios. 2001, Nr. 73 – 2583

Specialioji literatūra:

11. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius, 2006
12. Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kt. Lietuvos teisės istorija. Vilnius, 2002.
13. Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė I., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2008
14. Baranauskas E. Ar teismui lengva išlikti tik interpretatoriumi? // Jurisprudencija. 2009, Nr. 2(116).
15. Bubelis R. Jakimenko V. Logika. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
16. Chen – Wishart M. Contract law. Oxford; New York: Oxford University Press, 2008.
17. Chitty on Contracts / gen. ed. H. G. Beale. London: Sweet&Maxwell, 2004. Vol. 1.
18. Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2006.

19. Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Vilnius: Justitia, 2009.
20. Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilniaus universitetas, 2008.
21. Elliot C., Quinn F. Contract law. Harlow: Pearson: Longman, 2007.
22. Jonaitis M., Vėlyvis S. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. Vilnius, 2007.
23. Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2005.
24. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
25. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. T. 1. Vilnius: Justitia, 2003
26. Madeikytė L. Notariato rūšys // Notariatas. 2007, Nr. 3/2007.
27. Majūtė V. Notarinė sutarties forma – teisėtumo garantija ar sutarčių laisvės suvaržymas? // Juristas. 2005 m. Nr. 5.
28. Majūtė V. Sandorių teisinė registracija // Juristas. 2006, Nr. 6.
29. McKendrick E. Contract law. Text, Cases and Materials. 3rd Edition. London: Oxford University Press, 2008.
30. McKendrick E. Contract law. 2nd ed. London: Oxford University Press, 1994.
31. Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia. 2006, Nr. 4(62).
32. Mikelėnas V. Sandorių notarinės formos nustatymo Lietuvos civilinėje teisėje kriterijai ir reikšmė: lyginamasis aspektas // Notariatas. 2007, Nr. 2/2007.
33. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996.
34. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius, 1999.
35. Richards P. Law of Contract. Harlow: Longman, 2006.
36. Smith S. A. Contract theory. Oxford: Oxford University Press, 2008.
37. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
38. Towards a European Civil Code. 4th Edition. / gen. ed. Ch. von Bar. Kluwer Law International, 2011.
39. Treitel G. H. The Law of Contract. 11th ed. London: Sweet&Maxwell, 2003
40. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2009.
41. Zweigert K., Kötz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001.

Teismų praktika:

42. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje *K.G. v. D.A.V.*, Nr. 2S-290-264/2010
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Administra“ ir kt. v. UAB „Karpis“ ir kt.*, Nr. 3K-3-1093/2000
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje *L. Ezersko įmonė v. UAB „Jūrų Aušrė“*, Nr. 3K-3-146/2004
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Lazdynų būstas“ v. UAB „Švarus miestas“*, Nr. 3K-3-349/2006
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *D.M. v. A.K. ir kt.*, Nr. 3K-3-213/2007
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje *K.G.M. v. UAB „Projektų grupė“*, Nr. 3K-3-538/2007
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Maxima LT“ v. I.I. V. ir S. M. prekybos centras*, Nr. 3K-3-82/2009
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje *S.A. v. V.K.*, Nr. 3K-3-377/2009
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos Respublikos transporto priemonių draudikų biuras v. A.V.*, Nr. 3K-3-448/2010
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Automera“ v. G.M.*, Nr. 3K-7-309/2010
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Saurida“ v. UAB „Satirus“*, Nr. 3K-3-460/2010
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Airidvika“ v. D.M., G.V.*, Nr. 3K-3-495/2010
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Airidvika“ v. L.N., R.K.*, Nr. 3K-3-54/2011
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *B.D. v. J.V., S.V.*, Nr. 3K-3-151/2011
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 17 d. nutartis civilinėje byloje *H.-J.A.G. v. R.Š.*, Nr. 3K-3-290/2011

Elektroniniai šaltiniai:

57. Italijos Civilinis kodeksas // http://www.jus.unitn.it/cardoza/obiter_dictum/codciv/Lib4.htm
Prisijungimo laikas: 2012-02-17
 58. The Principles of European Contract Law.
http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/pecl_full_text.htm
[Prisijungimo laikas: 2011-12-28](#)
 59. The official Comments to the articles of the UNIDROIT Principles (2010 edition).
<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1> Prisijungimo laikas:
2012-03-09.
 60. Prancūzijos Civilinis kodeksas // <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=22&r=448>
Prisijungimo laikas: 2012-02-17
 61. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts.
<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010english.pdf>
Prisijungimo laikas: 2011-11-15.
 62. Vokietijos Civilinis kodeksas // http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html Prisijungimo laikas: 2012-02-17.
-

Darbas baigtas 2012 m. kovo 19 d.

Darbo autorius Žilvinas Jaraminas

El. paštas jaraminas@gmail.com